Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İç Yüzü I

Baki Öz

Cumhuriyet

Dizgi - Yayımlayan:
Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Çağdaş Matbaacılık ve Yayıncılık Ltd. Şti
Aralık 2000

BAKİ ÖZ

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GÖNDERİLİŞ OLAYININ İÇYÜZÜ
I

Cumhuriyet

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

BÖLÜM: I 11

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞ OLAYININ İÇYÜZÜ VE İSTANBUL YÖNETİMİNİN TUTUMU 13

I- M.Kemal'in İstanbul'daki Çalışmaları 14
1- Hükümette Etkin Görev Alma İsteği 14
2- İstanbul'da Darbe Hazırlıkları 23
3- Sessizce Anadolu'ya Geçme ve Gerekli Hazırlığı Yaptıktan Sonra Ortaya Çıkma Tasarısı 24
II- M.Kemal'in Anadolu'ya Gidiş Çalışmaları ve Anadolu'daki Gelişmeler 27
1- M.Kemal İngilizler'i Lehine Çeviriyor 27
2- M.Kemal Sarayı Lehine Çeviriyor 28
3- Anadolu'daki Gelişmeler 30
a) Pontusçu Eylemler 30
b) Doğu Anadolu'da Şûra Devletlerinin Kurulması 34
c) Enver Paşa ve Bolşevizm Korkusu 36
d) Ulusal Örgütlerin Savaşıma Başlamaları 37
e) İngiltere'nin Samsun'da Ulusal Gelişmeleri Bastırma Çalışmaları 39

4- M. Kemal'in Durumu Değerlendirip Görev Almak İçin Çalışmaları 40
5- M.Kemal'in Anadolu'ya Geçiş Görevi ve İçyüzü 46
III- M.Kemal'in Anadolu'ya Gönderilmesindeki Gerçek 52
1- M.Kemal'i İstanbul Yönetimi mi Seçerek Gönderdi? 52
2- M.Kemal İstanbul'dan Uzaklaştırılmak İçin mi Gönderildi? 53
3- Padişah Vahdeddin, M.Kemal'i Anadolu'ya, Gerçekten Kurtuluş Savaşı Versin Diye mi Gönderdi? 55
4- M.Kemal, Vahdeddin'i Nasıl Değerlendiriyor? 65
5- M.Kemal Anadolu'ya Gönderilirken Devlet Bütçesinden Yüklü Bir Para Ödenmiş miydi? 69
6- Anadolu'ya Gönderilişi Olayında M.Kemal'in Özel Kişiliğinin Payı 74

BÖLÜM: II 75

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞİNDEN SONRA PADİŞAH, İSTANBUL HÜKÜMETİ VE İNGİLİZLER'İN ORTAK TUTUMU 77

I- Padişah Vahdeddin'in Tutumu 78

ÖNSÖZ

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı ya da Anadolu'ya geçiş olayı çok iyi bilindiği sanılmasına karşın, pek de öyle değil. Hâlâ bu "çok iyi bilinen" olay birçok gizlilikleri bağrında taşıyor. Bu niteliğiyle birçok eleştirileri de üzerine çekmiştir.

M.Kemal'in Anadolu'ya gönderilişinde şu dört nokta üzerinde durulmaktadır. M.Kemal'i Anadolu'ya; 1) Padişah Vahdeddin gönderdi. 2) Padişah ve İstanbul Hükümeti gönderdi. 3) İngilizler'in seçiş ve onayıyla gönderildi. 4) M.Kemal kendi çaba ve becerisiyle Anadolu'ya geçti.

Biz araştırmamıza bu savlar (tez, iddia) doğrultusunda baktık. Bu dört noktanın da kendi açılarında doğruluk payları olduğunu gördük. Evet, M.Kemal kendi beceri ve çabasını ortaya koyarak, zamanlamasını çok iyi yaparak, padişah ve Hükümet'in onayını alarak, İngilizler'in de desteklemesiyle Anadolu'ya geçmiştir. Ne var ki, M.Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde bu dört öge ortak davranmasına

karşın, taşıdıkları amaç açısından ortak düşünmüyorlardı. M.Kemal bu ögelerden ayrı düşünüyordu. Gizli tuttuğu özel bir amacı vardı. Bu M.Kemal'in tarihsel misyonuydu. Emperyalist işgale uğramış Türkiye'yi kurtarmak, tam bağımsız duruma getirmek, ulusal birlik ve düzeni sağlamak...

İngiltere, Padişah ve İstanbul Hükümeti'nin amaçları ortaktı. Bir takım çevrelerin sandığı gibi padişahın "gizli bir amacı" yoktu. Onlar İngilizler'in egemenliğinde Türkiye'yi yönetmeyi düşünüyorlar, İngiltere'ye ters düşmemekle yumuşak koşullu bir barış yapabileceklerini sanıyorlardı İngiltere'nin amacı ise sömürge alanı olan Orta Doğu ve Uzak Doğu yolunu güvence altına almak, Boğazları denetimlerinde tutmak, Bolşevikliği kıskaca alarak zararsız duruma getirmekti. Bu temelde Padişah, Hükümet ve İngiliz'ler amaç olarak birleşiyorlardı.

Bu temel nasıl atılacaktı. Anadolu'da ateşkes sonrası filizlenen ulusal kıpırdanmaları yok etmek, sindirmek gerekiyordu. Kısaca işlerin düzene girmesi için İngiltere ve Saray çevresi ortaklığı içerisinde Anadolu'da hak üzerinde bir diktatörlük kurulması gerekiyordu. Bu yolla ülke, Saray ve çevresiyle İngiltere'nin istediği biçimde yönetilecekti. İşte geniş yetkilerle donatılmış, becerikli ve güçlü bir kurmay olan M.Kemal bu amacın sağlanması için Anadolu'ya gönderilmişti. Yoksa, Anadolu'da gelişen ulusal filizlenmeye önder olsun diye, değil. Onların bu açık tasarılarıyla, M.Kemal'in "gizli amacı" zaman olarak uyuştu. M.Kemal doğan bu olanağı çok iyi değerlendirdi. Sorunun içeriği budur.

Çalışmamızı iki bölümde tasarladık. Birinci bölümde oluşan koşulları, bu koşulları M.Kemal'in değerlendirişini,

kısaca görev alışını inceledik. İkinci bölüm ise birinci bölümü bütünleyici nitelikte. Birinci bölümde doğan sorulara yanıt, bir bakıma M.Kemal'in Anadolu'ya geçişinden sonra padişah, Hükümet ve İngilizler'in ortak tutumu irdelendi. Sunduğumuz belge ve kanıtlarla padişahın "ülke kurtuluşu"nu gerçekten düşünüp düşünmediği ortaya çıktı. Yani İngilizler'le ortak tutum içerisine girilip, M.Kemal ve Ulusal Bağımsızlık Savaşının nasıl yok edilmeye çalışıldığı belgelendi. Böylece Padişah'ın Emperyalizm karşısında uzlaşıcı ve işbirlikçi gerçek niteliği ortaya çıktı. Yani ikinci bölüm birinci bölümdeki savları kanıtladı, bir bakıma.

Bizim tarih araştırıcılığında gerçek düşüncemiz: hakkı, hakkı olana vermektir. Bu da gerçeği bulmamızı sağlayacağı gibi, karalama veya aşırı övgüler düzmede korur bizi. Bilindiği gibi tarihin önemli hastalıklarından biri bu.

Karşılaştırmak ve irdelemektir, ikinci yöntemimiz. Böylece de bir yanın aşırı abartılmasından korunmuş oluruz.

Uyguladığımız üçüncü nokta da şu: Belge ve kanıtlar bizi nereye götürürse oraya varmak. Bu da bizi önyargılılıktan kurtarır.

Belge ve kanıtlar doğrultusunda düşünce üretmek, yorum yapmak, bir başka ilkemiz. Aksi durumda belge ve kanıta dayanmayan düşünce üretimleri sansasyon ve spekülasyon batağına sürükler, araştırıcıyı. Dayanıksız ve temelsiz bir sav (iddia) çıkar ortaya.

Bir takım öznel, öte deyişle "anı" türü kaynaklardan dikkatli ve karşılaştırmalı yararlanmaya çalıştık. "Anı"la-

rın yansızlığı olanaksız. Anı yazıcısı görüş, düşünce, seziş ve duygularını yansıtmak zorunda. Bu tür kaynaklardan karşılaştırmalı yararlanılmadığında öznelliğe ve yanlılığa düşülmesi doğal. Öznel ve yanlı olan tarih araştırmalarının bilimselliği kuşkuludur. Bundan da sakınmaya çalıştık.

Belirttiğimiz bu ilkeler doğrultusunda sorunu araştırdık. Bilimsel kalmak, yansız davranmak, doğruyu bulmak amacımızdı. Ne ölçüde başarılı olduk, okur bilir.

"Son sözü" söylemek diye bir düşüncemiz de yoktu. Tarih her an için gelişen bir bilimin dalı. Yeni belge ve kanıtlar çıkması, olaylara yeni bir derinlik ve yön kazandırmaktadır. Tarihin bu niteliği bir bakıma "son söz"ün söylenmesini önlemektedir. Bu "son söz"e varan halkalar içerisinden biri, bir aşaması olmaya çalıştık. "Son söz" yine de geleceğindir. Bunu kabullenmek gerekir.

Vahdeddin olsun, İstanbul Hükümeti üyeleri olsun, M.Kemal olsun, artık tarihin malıdırlar. Tarih, büyük bir mahkemedir. Yargı tarihindir, değerlendirmeyi o yapacaktır.

Olayın açıklığa kavuşturulması doğrultusunda tüm belge ve kanıtlar sergilendi, bir bakıma, bu araştırmamızda. Biz belge ve kanıtların gerektirdiğini söyledik, yorumladık. Belge ve kanıtlar böylece okurun da gözü önünde. Bize katılıp katılmamakta serbesttirler. Yargı okurumuzun. Saygıyla karşılarız.

Baki Öz
Erzincan, 1986

BÖLÜM
1

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞ OLAYININ İÇYÜZÜ VE İSTANBUL YÖNETİMİNİN TUTUMU

Atatürk'ün Anadolu'ya geçiş olayının içeriği hâlâ tartışma konusudur. Bu görevi nasıl kopardı? İstanbul Hükümeti ve padişah bu görevi bilerek mi Atatürk'e verdiler? Yoksa bir "şaşkınlığın" mı sonucu oldu? M.Kemal'in baskıya boyun eğmeyen bir kişiliği olduğu bilindiğinden, Anlaşıklar'la (İtilaf Devletleri) bir sürtüşmeye yol açılmaması için mi bir bakıma Anadolu'ya "sürüldü"? Yoksa Kurtuluş Savaşı'nı başlatsın diye mi bu olanak ve ortam ona hazırlandı? Osmanlı Devleti'nin bu yetenekli ve tanınmış generali, Anadolu'da halkı derleyip toparlayıp ülkeyi Mondros Bırakışmasının kıskacından kurtarsın diye bizzat Padişah Vahdeddin'ce mi görevlendirildi? Yoksa Anadolu'ya bir General göndermek gerekiyordu da M.Kemal mi uygun görüldü?.. Bu geniş, yetkin görevi M.Kemal kendi becerisiyle mi kopardı? yoksa olaylar M.Kemal'in dışında mı ge-

lişti?.. Bu sorular sürekli sorulur, tartışılır ve araştırılır. Biz belgeler, kaynaklar ve olayların gelişimi açısından bakarak ve hakkı, hakkı olana verme ilkesinden hareket ederek olaya bir açıklık getirmeye çalışacağız.

I- M.KEMAL'İN İSTANBUL'DAKİ ÇALIŞMALARI

M.Kemal Osmanlı Devleti'nin sonunu açıklıkla görebilen bir kurmaydı. Bu nedenle I. Dünya Savaşı'nın sonlarına varılırken, M.Kemal de etkin bir takım tasarı ve önlemler içerisine girdi. Daha İstanbul'a gelmeden önce başlayan bu tasarı ve çalışmalar Samsun'a hareket edişine dek bir takım aşamalardan geçerek olgunlaştı. Kısaca M.Kemal durum karşısında birçok yol düşündü, izledi. Bunları sırasıyla görelim:

1- Hükümet'te Etkin Görev Alma İsteği:

M.Kemal Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu hükümet'te (14 Ekim-11 Kasım 1918) Savaş (Harbiye) Bakanlığı ve bütün orduların başkomutanlığını istemişti. Ne var ki Hükümet kurulmuş, ama M.Kemal'e bu görev verilmemişti (1).

(1) D.V. Mikusch - Gazi Mustafa Kemal, s.172; Yalçın Küçük - Türkiye Üzerine TEzler, II/678; M.Kemal, 14 Ekim 1918'de Saray Başyaveri Naci (İldeniz) Bey'e tel çekerek İzzet Paşa'nın başkanlığında M.Kemal, Fethi, Tahsin, Rauf, Azmi, Canbulat, Hayri Efendilerden oluşan bir hükümet kurulmasını istedi. Hükümet kuruldu, ama M.Kemal'e yer verilmedi. Özünde M.Kemal-Fethi-Rauf üçlüsü, Talat-Enver-Cemal üçlüsüne karşı almaşık bir hizipti. Talat-Enver-Cemal üçlüsünden sonra bu ikinci hizipten doğallıkla kaçınılmıştı. Bu nedenle Hükümet'te M.Kemal'e yer verilmedi. Bkz: Sina Akşin - İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, s.73 v.d.

Mustafa Kemal'in milli mücadele öncesi İstanbuldaki faaliyetleri

Bırakışma sonrası A.İzzet Paşa M.Kemal'i İstanbul'a çağırmış (2), M.Kemal'i geldiğinde A.İzzet Paşa görevinden ayrılmıştı. Selek'in nitelemesiyle "renksiz, bunamaya yüz tutmuş bir yaşlı" olan (3) Tevfik Paşa'ya hükümet kurduruluyordu.

M.Kemal bu durumu kabullenmedi. A.İzzet Paşa'yı uyardı. Onun yönetiminde yeni bir hükümet tasarlandı. Dahası bakanlar listesi bile düzenlendi (4). Mebuslar'la görüşüldü. Tevfik Paşa'ya güvenoyu verilmemesi istendiyse de, Tevfik Paşa Mecliste güvenoyu alınca M.Kemal'in bu tasarısı gerçekleşmedi (5).

7 Kasım 1918'de Savaş Bakanlığı emrine verilmesine karşın, Adana'yı bırakarak 13 Kasımda İstanbul'a gelip kurtuluş yolları arayan M.Kemal; böylece askerlikten siyasaya geçmiş ve ilk siyasi çalışması da Tevfik Paşa olayıyla başlamış oldu (6).

M.Kemal, Prof.D.A. Rustow'un da vurguladığı gibi, bırakışma sonrası İstanbul'a siyasal duruma egemen olmak için gelmişti. İsmet Paşa'ya göreyse, M.Kemal'in bu dönem İstanbul'da kurduğu ilişkiler sorumlu bir devlet ada-

---

(2) İzzet Paşa, Atatürk'e çektiği telde "bir an önce İstanbul'a buyurmalısınız. Sizinle görüşmeye gereksinimim var" diyordu. E.B.Şapolyo Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi, s.273.

(3) Sabahattin Selek, Anadolu İhtilâli, s.197.

(4) Mikusch, s.178.

(5) Selek, s.198; Şapolyo, s.250; Ş.S.Aydemir - Tek Adam (1969, I/335; "Atatürk" mad. İslâm Ans. 1/730; M.Kemal ve arkadaşlarının çok çalışmasına karşın oylama şu sonucu verir: 84 oy güven, 27 oy güvensizlik ve 3 oy çekimserdir. Toplamı 114'dür. Yeter sayı 129 olacağından 19 Kasımda yeni bir oylama yapılır. Bu kez 91 güven, 26 güvensizlik, 7 çekimser oy verilir. Yine yeter sayının altındadır. Ne var ki ikinci oylama olduğundan tüzük gereği kabul edilir. Bkz: Y.H.Bayur - Atatürk, s.236, 238.

(6) Aydemir (1969), I/334.

mının ilişkileri türündeydi (7). Böylece M.Kemal "Türkiye'yi siyasal yoldan, siyasal önlemlerle kurtarmaya" çalışıyordu (8).

Tevfik Paşa'nın güvenoyu alması önlenemeyince, padişahla ilişki kurmak ve onu tasarlanan doğrultuya çekmek yolları denendi. Ne var ki padişah, anında M.Kemal'le görüşmeyi kabul etmedi. Cuma selâmlığı sonrasına bıraktı. Görüşmede M.Kemal'in düşüncesini açmasına olanak tanımadı (9). Kendi kuşkularını gidermek için M.Kemal ve grubundan bağlılık istedi (10).

Bu tür çalışmalar sonuçsuz kalınca M.Kemal Pera Palas'taki odasından Şişli'deki evine taşındı. Bu ev M.Kemal ve arkadaşlarının çalışmalarına, ulusal savaşım için hazırlıkların merkez oldu. Ulusal kurtuluş tasarısı bu evde yapıldı (11). Başka bir deyişle Türk Bağımsızlık Savaşı ve Devriminin ilk temelleri bu evde atıldı.

---

(7) Prof.Hamza Eroğlu- Devrim Tarihi, s.44.

(8) Dr. Selâhattin Tansel - Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, I/82

(9) Selek, s.199.

(10) Görüşmede padişahın bağlılık isteğini Atatürk şöyle anlatır.

"- Ordunun kumandan ve subayları umarım ki seni çok severler, bana güvence verir misin ki onlardan bana bir kötülük gelmeyecektir.

Birdenbire böyle bir sorunun amaç ve anlamını çıkaramadım. Sordum:

- Ordu tarafından aleyhinizde harekete ait bilgi mi var, efendim?

Gözlerini kapadı. Olumlu veya olumsuz yanıt vermedi, aynı soruyu yineledi. Yanıt verdim:

- Ben İstanbul'a geleli birkaç gün oldu, buradaki durumu yakından biliyorum, fakat ordu ileri gelen ve subaylarının sizin yüksek kişiliğinizle karşı karşıya bulunması için bir neden olabileceğini sanmıyorum. Onun için güven veririm ki, hiçbir kötülüğün gelebileceğini düşünmeyiniz.

Çok kapalı bir biçimde ekledi:

- Yalnız bugünden sözetmiyorum, bugünden ve yarından..." Şapolyo, s.252; Bayur, I/238 v.d. Padişah Atatürk'ten güvence istiyordu ve aldı da. İlişkiyi ancak bunun üzerine kurabilecekti.

(11) Aydemir (1969), I/349.

2-

M.Kemal burada güvenebileceği ve iş yapabileceği kimseleri topladı. İlk ilişkiler Fethi Bey'le kuruldu. Fethi Bey M.Kemal'in çocukluk arkadaşıydı. Güvenilir kişiliği vardı. Mebustu. "Osmanlı Hürriyetperver Avam Partisi"nin ve Meclis'teki bir grubun başında bulunuyordu. "Minber" gazetesini çıkarıyordu. Bu gazeteye M.Kemal de ortak oldu (12). İmzasız yazılar yazarak kamuoyu oluşturuyordu (13). Ne var ki siyasal ortam nedeniyle M.Kemal'in sözlerindeki açıklık bu yazılarında pek görülmüyordu.

Ülkenin çeşitli yerlerinde görevli olan geleceğin bağımsızlıkçı öncü kadrosu, teker teker İstanbul'a geliyor ve birleşiyorlardı. Şişli'deki ev bu kadroya merkezlik ediyordu. Ali Fuat, Kâzım Karabekir, Rauf, İsmet, Canpolat, T.Rüştü, Dr. Rasim Ferit (Talay) ve daha birçoğu bu kadro içerisinde yer almıştı (14). Ne var ki yönetimin kötü bakışları üzerlerindeydi. Bir takımı tutuklanarak Bekirağa Bölüğü'ne gönderildi. Öteki kadro üyeleriyse tutuklanmamak çabası içerisindeydiler. Çünkü tutuklanmaları durumunda Türk Bağımsızlık Savaşı ve Devrimi'nin yazgısı değişebilirdi. Bu nedenlerle çeşitli çevrelerle ilişkiler kuruldu.

Propaganda ve yayın çalışmaları yapılarak ulusal direniş ve toparlanma sağlanmaya çalışılıyordu. Tevfik Paşa

---

(12) Selek, s.200; Aydemir (1969), I/353.

(13) Kinross - Atatürk, s.230; F.Kandemir - Hatıraları ve Söylemedikleri ile Rauf Orbay, s.31.

(14) Akşin, s.125; Bayur, I/281; Atatürk'ün yanında büyüyen ve eve evlatlık olarak aldıkları Abdürrahim Tuncak buluşmaları şöyle anlatıyor: "Evde özellikle geceleri uzun uzun toplantılar yapıyordu. Haritalar seriyordu masanın üstüne... Arkadaşlarıyla bu haritalar üzerinde görüşmeler yapıyordu. İsmet Bey çok sık geliyordu eve. (...) Düşmanın İzmir'e çıktığı o gün Rauf Bey, Cevat Abbas, Refet Bey, Refik (Saydam), Hayati Bey, Muzaffer (Kılıç) Bey geldiler eve." 25.5.1981 tarihli Milliyet gazetesi, Mete Akyol'un görüşmesi.

Hükümeti'ni yıkmak da bunların arasındaydı. M. Kemal gazeteci A. Emin (Yalman) Bey'le görüşerek "Vakit"e demeçler verdi (15). "Minber" bu amaçla yayına konmuştu. Anlaşık devletlere karşı savaşımın yolu çizilmeye çalışılıyordu. M. Kemal, 1914'te yazdığı "Zabit ve Kumandanla Hasbihal" yapıtını yayınlayarak, Türk asker ve subayının savaşlarda gösterdiği "güçlülük", "moral", "saldırı kararı" ve "insiyatif"i hakkında canlı örnekler sergiliyor; dolayısıyla I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan subay ve komutanların morallerini yüksek tutmaya çalışıyordu (16).

Bu çalışmaların yanı sıra M. Kemal demokratik ve yasal yollarla başa gelmek için ayrıca şu almaşıklardan (alternatif) da bulundu. Tabanı geniş tutabilmek, varolan güçlerden yararlanabilmek için henüz örgütlü durumunu koruyan İttihat ve Terakki ile dolaylı olarak bağ kurma yolu denendi. Böylece Fethi Bey, Cavit Bey'le ilişki içerisine girdi ve Cavit Bey "Minber"e kazandırıldı. Zaten bu dönem, genelinde partilerüstü birleşme yönünde bir akım vardı (17).

İnatçı bir İttihat Terakkili olan Ayan Meclisi Başkanı Ahmet Rıza Bey'le de birleşme düşünüldü. A. Rıza aynı zamanda padişahla da sıkı ilişki içerisindeydi. A. Rıza kendini Tevfik Paşa'nın yerine başbakanlığa aday olarak görüyordu. İşte tam bu sıralar M. Kemal, A. Rıza'dan yararlanmak istedi. Kuracağı kabineye Savaş Bakanı olarak girmeyi tasarlıyor, Savaş Bakanlığı'nın varlığında bir "güç" görüyordu. Ordunun yenik olmasına karşın geriye kalanla

(15) Selek, s.201.
(16) "Atatürk", İ. Ans. I/732.
(17) Akşin, s.126 v.d.

ülkenin kurtarılabileceğini umuyordu. M. Kemal'in bu yaklaşımı A. Rıza'nın işbirliğine girmemesiyle sonuçsuz kaldı (18).

M. Kemal Padişah Vahdeddin, hükümet çevreleri, Hürriyet ve İtilaf partilerle de sıkı ilişki içerisine girerek, yasal yollarla hükümete gelme yollarını aradı. Dört kez Vahdeddin'le görüşebildi (19). Yanına çekmeye çalıştı. Henüz hiyanete sapmamış, Hürriyet ve İtilaflılar ve bir takım bakanlarla da ilişki kurmaya çalışıyordu. Bunlar arasından en seçkinleri Deniz Bakanı Avni Paşa ile İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'di. M. Ali Bey, Ali Fuat (Cebesoy) Paşaların hısımıydı. M. Kemal Cebesoy ailesi yoluyla bu bakanla ilişki kurabilmişti. Mehmet Ali Bey, M. Kemal'i A. Fuat Paşa'dan sorup öğrenmiş ve görüşmelerinden de M. Kemal bu bakanı kendisine inandırabilmişti (20).

M. Kemal, Anlaşık (İtilaf) Devletleriyle de ilişki kurmayı -amacı için bir dönem- bir yöntem olarak seçmişti. Özellikle İngiltere ve İtalya'yla ilişki yollarını aradı ve kurdu. Fiilen işgal edilmiş bir kentte, işgal güçleriyle uzlaşmadan hükümet olmak ve yürütmek doğallıkla olanaksızdı. İktidar adayı olarak M. Kemal bu durumu göz önüne alarak, uzlaşma yollarını aradı. Anlaşık güçleriyle ilişkiyi bu güç-

---

(18) Akşin, s.126 v.d.; Aralık 1918'de gündemde olan bu çalışmalar, hazırlanan çeşitli hükümet listeleri için bkz: Bayur, I/240; Ayrıca bkz: K. Karabekir - İstiklâl Harbimizin Esasları (1933-1951), s.34.

(19) G. Jaeschke - Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, s.97; Selek, s.119; T. Bıyıkoğlu - Atatürk Anadolu'da, s.100; Tansel, I/238.

(20) M. Ali Bey'in M. Kemal hakkında bilgi edinmesi ve M. Kemal'le görüşmeleri için bkz: A. Fuat Cebesoy - Milli Mücadele Hatıraları (1953), s.34-38 v.d.; Ayrıca bkz: Bayur, I/282 v.d.

lerle yakınlık kurmuş eski Hürriyet ve İtilaflılarla sağlıyordu. "İlişki kurduklarım arasında eski İttihatçılardan, yahut İtilafçılardan, işgal güçleriyle birlikte çalışanlardan birçok kimseler vardı. Her biri ile büsbütün başka türlü görüşüyordum" (21) diyor. Demek ki bu dönem M. Kemal yabancı güçlerle ilişkilerini "diplomatça" yürütüyordu. İngilizler'e dokunmaktan özenle çekinen M. Kemal, özellikle İtalyanlarla ilişki kurmuştu. Kont Sforza'nın korumasında olunursa İngilizler'in kendilerini tutuklamaktan çekineceklerini düşünüyordu. M. Kemal İngiliz gazetecisi M. Ward Price'den İngiliz yetkilileriyle ilişkisinin sağlanmasını istedi. Ünlü casus Rahip Frew'le de dostluk kurdu (22). Böylece M. Kemal dönüşü olmayan yolda, kesin kararını vermeden önce tüm olasılık ve olanaklar üzerinde durmuş ve denemişti (23).

M. Kemal İstanbul'da bu tasarılarını gerçekleştirmeye çalışırken hükümetçe kendisine birtakım görevler de verilmişti. Ne var ki tasarılarını henüz yeterince deneme olanağı bulamadığı için bu önerileri kabul etmemiş, II. Ordu Müfettişi olarak Konya'ya gönderilme isteğini, rahatsızlığını öne sürerek reddetmişti (24). Şubat 1919'da General Allenby, Ali İhsan Paşa'nın yerine M. Kemal'in 6. Ordu Komutanlığı'na atanmasını istemiş, M. Kemal bu isteği kabul etmemişti. Bunun üzerine otomobili, yaveri ve komutanlık ödeneği elinden alındı ve izlenmeye de başlandı (25).

---

(21) F. R. Atay - Atatürk'ün Bana Anlattıkları, s.94.

(22) Akşin, s.129 v.d.; Kinross, s.234; Aydemir (1969), I/372; Selek, s.201-203; Atay, s.101 v.d.; Bayur, I/259 v.d.

(23) Akşin, s.132.

(24) "Atatürk", - İ. Ans. I/732.

(25) Bayur, I/259; Akşin, s.132; Atay, s.98 v.d.; Bıyıkoğlu, s.34.

Bunlar hep İstanbul'da yasal ve demokratik yollarla yönetime gelmek ve çözümü İstanbul'da aramak için yapılıyordu. M. Kemal bir arayış içerisindeydi. Her türlü yolu deniyordu.

M. Kemal'in Başbakan yahut Savaş Bakanı olarak ülkeyi uçurumdan kurtarması birtakım İttihat Terakkici çevrelerce de zaman zaman düşünülmüştü. İttihat Terakki komitecilerinden Yakup Cemil, yönetimindeki İttihat Terakki kliğini devirmeyi tasarladığında, Savaş Bakanı ve Başkomutan Vekili olarak M. Kemal'i düşünmüştü (26). 1917'lerde Enver Paşa'nın Alman uyduculuğuna karşı bir Kemal-Cemal işbirliği söz konusu edilirse de Cemal Paşa'nın çekimserliğiyle bir sonuca ulaşılamadı (27). Dolayısıyla M. Kemal İttihat ve Terakki içerisinde Enver kliğine karşı sürekli olarak bir almaşık, seçenek olarak görülüyordu.

M. Kemal, Sarayca da Enver kliğine karşı benimsenmek ve bende edilmek istendi. Vahdeddin'in yaverliğine getirilmesi, veliahtın Almanya gezisinde görevlendirilmesi, kızı Sabiha Sultan'la evlendirilmek istenmesindeki amaç buydu. Fakat M. Kemal bende olmaktan korktuğu için, kaçındı ve evliliği tepti (28).

(26) Akşin, s.71; Bayur, I/112 v.d.; Yakup Cemil'i konu olan M. R. Esatlı'nın "İttihat ve Terakki" adlı kitabında böyle bir düşüncenin varlığından söz edilmemiştir.

(27) Bayur, I/114; v.d.; Akşin, s.71; Bu olayın anlatımı için bkz: Asım Us - Hatıra Notları, s.32.

(28) Akşin, s.76; Bu evlendirme olayı hakkında geniş açıklama için bkz: Bayur, I/148 v.d.; M. Kemal saraydan gelen bu öneri karşısında ev sahiplerine şunu söyler: "Ben bu kızı alamam. Şayet bir sultan kızı ile evlenirsem, ulusumu kurtaramam. Savaşıma giriştiğim zaman bu kız da sürekli babam, diye ağlayacaktır!" Şapolyo, s.277.

Görüldüğü gibi M. Kemal ilk kez demokratik ve yasal yolları arar. Ulusal birliği ve bağımsızlığı amaçlayan bir hükümette etkin görev alarak Osmanlı Devleti'nin yazgısını değiştirmeye çalışır. Ne var ki işler düşündüğü gibi gelişmez. Bu tür bir olanak yaratamaz. Gerçi hükümette yer alıp Savaş Bakanlığı'na gelse bile, o koşullarda böylesi bir yıkıma gidişi durdurabileceğini, varılan sonuca varabileceğini sanmıyorum (29).

Ama M. Kemal bu yolu denemeye kalkışmıştı. Demokratik ve yasal yolun kapalı olduğunu görünce başka yollar denedi.

---

(29) Gerçi Atatürk, Yunus Nadi'ye şunları anlatır: "Eğer ben o kabinede (İzzet Paşa Kabinesi) bulunsaydım işi daha İstanbul'un eşiğinde iken çözerdim. Elbette karaya Anlaşık devletleri, askerleri çıkartmamak için kesin önlemler alırdım. Ne olacaksa orada olurdu ve inanabilirsin Nadi Bey ki, karaya anlaşık askeri dahi pekala çıkmayabilirdi. Eğer ben o kabinede bulunsaydım Hükümet padişahın keyif ve iradesiyle ve yaptıkları gibi defolup gitmezdi. Gerekirse tahtını padişahın başına geçirirdim, fakat Hükümet yerinde kalırdı; Budalalar!.. Bu kadar kritik bir zamanda hiçbir ulusun talihi şunun keyfine, bunun zaafına oyuncak olabilir miydi? Hiç bırakır mıydım ki o işler olsun." Yunus Nadi - Kurtuluş Savaşı Anıları, s. 259. M. Kemal'in Savaş Bakanı olması durumunda neler yapılabileceğini Doç. S. Akşin şöyle değerlendiriyor: "Bir kez Mondros Bırakışması'nın daha elverişli koşullarla yapılmasını sağlayabilirdi ki, bu pek önemlidir. Fakat, Boğazlar'ın Anlaşıklara açılmasını önleyemezdi. O zaman da onurlu bir ulusal siyasa nasıl izlenebilirdi? Atatürk'ün Bayur'a bizzat verdiği yanıt, padişah ve hükümetle Anadolu'ya gitmeyi düşündüğü yolundadır. Bu cüretli çözüme hükümeti, Meclis'i ve en önemlisi, Padişahı razı edebilir miydi? Herhalde böyle bir tasarı büyük dirençle karşılanır. Anlaşıklara düşmanlık ve ayrıca İstanbul kentinden vazgeçme olarak yorumlanacağından kolay kolay benimsenmezdi. Bu olamayınca M. Kemal ne yapabilirdi? En azından küçük gerekçelerle hükümetin istifasını önler, mebuslardan ve ordudan alacağı güçle İzzet Paşa ve Vahdeddin'i avucunun içine alır (İ.T.'nin yaptığı gibi), bırakışmadan sonra İngilizler'in işgal etmeye kalkıştıkları İskenderun ve Musur için direnirdi. Bu ise 16 Mart 1920'de yapılan resmi işgal ve tutuklama hareketinin daha önce yapılmasına yol açardı. Görülüyor ki Anadolu'ya çekilmek gerçekten uzun süre başarı için onsuz olmaz bir koşuldu." s.77.

3- İhtilal hareketi

2- İstanbul'un Darbe Hazırlıkları:

Yasal ve demokratik yollar kapanınca, M. Kemal ve kadrosu "ihtilâl" yolunun denenmesini düşündüler (30).

Bu aralar "Ay-Yıldız" adlı bir gizli örgüt kurulmuş, M. Kemal'inse bu örgütün başında olduğu ileri sürülmekteydi. Bu örgüt Hakları Savunma dernekleriyle de bağ kurmuştu. Trakya Paşaeli Hakları Savunma Derneği Şubat 1919'larda M. Kemal'le ilişki kurmuş, dahası başlarına geçmelerini istemişlerdi. M. Kemal'se parça parça değil, "bütün ülke yazgısını yönetecek, ele alacak bir kuruluş oluşturup, birlikte çalışmayı" öneriyordu (31).

Bırakışma sonrası İstanbul'a dönen M. Kemal, Ali Fuat'la görüştüğünde; halka silah dağıtılmasını ve halkın silahlı direnmeye hazırlanmasını istemişti (32).

Gizli çalışmaların yanı sıra liberal eğilimli, kesin programları olmayan birtakım siyasal kümeler, İstanbul yakasında bir evde bir çeşit "Ulusal Kurultay" kurmak amacıyla toplanmışlardı (33). Tek çözüm olarak ulusal direnme

---

(30) Atatürk'ün bu dönemlere ait kuramsal "ihtilâl" düşüncesi vardır. Temmuz 1918'de şunları söylüyordu: "Benim elime büyük yetki ve güç geçerse ben toplumsal yaşamımızda istenilen devrimi bir anda bir 'coup' ile yapacağımı umarım. Çünkü ben, kimileri gibi, halkı ve ulemayı yavaş yavaş benim görüşlerimin düzeyinde görmeye ve düşündürmeye alıştırma yoluyla bu işin yapılabileceğini kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum başkaldırıyor. Ben bu kadar yıllık yükseköğrenim gördükten sonra, toplumsal ve uygar yaşamı inceledikten ve özgürlüğü tatmak için ömür harcadıktan sonra neden halk düzeyine ineyim? Onları kendi düzeyime çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar. Şu da var ki bu konuda incelemeye değer kimi noktalar var; bunları iyice kararlaştırmadan işe başlamak yanılgı olur." Bkz: Prof. E. Z. Karal - Atatürk'ten Düşünceler,s .44.

(31) Selek, s.202 v.d.

(32) A. F. Cebesoy, Siyasi Hatıralar (1957), I/29.

(33) Kinross, s.234.

amaçlanıyor; hükümete sızma, yetkililerle ilişki kurma yolları deneniyordu (34). Çözüm getirmediği görülünce de "ihtilâl" ve "hükümet darbesi" yolları denenmesi düşünüldü. Fethi Bey ve daha birkaç arkadaşla birlikte "ihtilâlci bir komite" kuruldu. Bu komite padişahı tahtından indirmeyi, hükümeti devirmeyi, yeni bir hükümet kurmayı amaçladı. Ne var ki, M. Kemal'in Şişli'deki evinde verilen bu karardan da bir sonuç alınmadı. Çünkü yabancı işgali altında bulunan İstanbul'da böylesi bir deneme yarar getirmeyecekti. Yeni bir hükümet de kurulsa düşman süngüleri altında hiçbir iş yapamayacaktı (35). Bu görüşmeler içerisinde Kara Kemal ve arkadaşları Tevfik Paşa'yı kaçırmayı önerdilerse de aynı gerekçelerle M. Kemal ve İsmail Canpolat karşı çıkmışlardı (36).

3- Sessizce Anadolu'ya Geçme ve Gerekli Hazırlığı Yaptıktan Sonra Ortaya Çıkma Tasarısı:

Hükümetin yıkılmayacağı ve hükümetlerden yararlanılamayacağının anlaşılması, devrimci kadroyu çözümü Anadolu'da arama seçeneğine götürdü (37). M. Kemal çö-

(34) Kinross, s.235.

(35) Tansel, I/84; Bayur, 1/286; Atatürk'ün darbe yoluyla yönetime gelme tasarısını I. Dünya Savaşı yıllarında Savaş Bakanı Cemal Paşa'ya açışında da görülür. M. Kemal "elindeki orduyla İstanbul'a yürünülmesini", bir hükümet kurulmasını, başbakanlığa Cemal Paşa'nın, kendisininse Savaş Bakanlığı'na getirilmesini, bir "yönetsel düzenlemeye" gidilmesini önerir. Cemal Paşa, ilkin benimserse de sonradan korkarak cayar ve görüşmeyi Enver Paşa'ya duyurur. Bu olaya oldukça kızan M. Kemal, Cemal Paşa'yı düelloya çağıracak, Fethi Bey'in araya girmesiyle M. Kemal yatıştırılacak ve olay kapatılacaktır. Bkz: Us, s.32. Bu olaya Cemal Paşa'nın "Hatıraları"nda (Çağdaş Yay.) rastlanmamaktadır.

(36) Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, s.274 v.d.

(37) Kinross, s.236.

züm yolunu şöyle çiziyordu: "Uygun bir zaman ve ortamda İstanbul'dan kaybolmak, basit bir düzenlemeyle Anadolu içine girmek, bir süre adsız çalıştıktan sonra, bütün Türk ulusuna felaketi duyurmak..." (38). Şu anlaşıldı ki; "Ulusal direnişi İstanbul'dan değil, Anadolu'dan yönetmek" gerekiyordu. Çalışmalar bu doğrultuda yapıldı (39).

Gerçi M. Kemal müfettiş olarak gittiğinde elli gün (19 Mayıs-8 Temmuz 1919 arası) kadar resmi kalmıştı. Resmi görevi bıraktıktan sonra da sözünü geçirebilmişti. Belki devrimini yapardı ama, büyük güçlüklerle ve gecikmelerle, olurdu.

M. Kemal Anadolu'da direnme merkezi kurmak için gitmeyi tasarladığında A. Fuat Paşa'yla şu ilkeleri saptamışlardı: 1) Terhis işlemi durdurulacak. 2) Cephane ve silah düşmana verilmeyecek. 3) Genç ve dinamik komutanlar işbaşına getirilecek. 4) Ulusal direnmeye yandaş yöneticiler görev başına getirilecek. 5) Particiliğin yarattığı ayrımcılık engellenecek ve kamunun morali yükseltilecek (40).

---

(38) Selek, s.203.

(39) Aydemir (1969), I/362. Atatürk bu düşünceyi 24.4.1921'de "Hakimiye-yi Milliye"ye şöyle anlatıyor: "Herhalde bu hareket noktası İstanbul dışındaydı. Bu noktayı bulmak ve orada bütün ulusu gerçek amaca yöneltmek gerekiyordu. Bunun üzerine günlerce düşündüm, belirgin kimi arkadaşlarıma görüşlerini sordum. Onlar da benimle aynı görüşteydiler. Ben önce herhangi bir yolla Anadolu'ya geçmek ve orada ulusun düşünce ve duygularını bir kez daha yoklamak ve ülke kaynaklarını izlemek istiyordum." Bkz: Mustafa Baydur, Atatürk'le Konuşmalar, s.28, 10.1.1922'de de Ahmet Emin'e şunları anlatıyordu: "İstanbul'da olan durumdan, yapılan girişimlerden, bilhassa durumun ağırlık ve kötülüğünden ulusun haberi yoktu. İstanbul'da oturup ulusu haberdar etmek olanağı da kalmamıştı. Dolayısıyla yapılacak şeyin İstanbul'dan çıkıp ulusun içine girmek ve orada çalışmak olduğuna karar verdim." Baydur, s.39.

(40) Cebesoy, I/37; Bayur, I/287; Tansel, I/84.

M. Kemal bu aşamada (Ocak 1919'dan sonra) öncü kadrosuyla görüşmelere girdi. Kadro Anadolu'da görev alıp gitme yollarını arayacaktı. Rauf Bey denizci olduğu için görevinden ayrılıp, sivil olarak Anadolu'ya geçiyordu. Ege bölgesine gidip, yerli halkı ulusal direnişe çekmeye çalışacaktı. A. Fuat karargâhını Ankara'ya aktaracak, "halka güven verecek ve ilişki kuracak"tı (41). 15. Kolordu Komutanlığı'na atanan K. Karabekir, M. Kemal'le görüşüp Anadolu'da "ulusal örgütler"in doğduğunu, bu yurtseverlerden yararlanılabileceğini" ileri sürdü (42). M. Kemal'i "Erzurum'a gitmesini", "halkı örgütlemesini", "yakında kendilerine katılacağını" söylemişti (43). Savaş Bakanlığında müsteşar olan İsmet Bey de çağrılarak Paris Barış Görüşmelerine Türk delegesi olarak katılması istendi. Ortaya bir harita serilerek İsmet Bey'den Anadolu'ya geçişte en yakın yolla, direnişe geçilebilecek en uygun bölgenin neresi olduğu hakkında bilgi alındı (44).

---

(41) Tansel, I/84; Bayur, I/288; Kandemir, s. 32.

(42) Prof. Tayyib Gökbilgin - Milli Mücadele Başlarken, I/79; Tansel, I/85.

(43) Bayur, I/283. Gerçi K. Karabekir tüm bu konuşmaları kendine mal ederse de ortak alınan kararlardır. Dahası Kurtuluş Savaşı düşüncesini de kendine mal etmemektedir. K. Karabekir Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'ndaki yeri küçümsenmemekle birlikte, düşünce ve yönetimin M. Kemal'de olduğu bir gerçektir. Bkz: Karabekir (1951), s. 35, 36, 46.

(44) Tansel, I/85; Kinross, s. 238; Dr. Tansel, Atatürk'ün düşüncesini tam olarak arkadaşlarına açmadığını yazar. (s. 85). Bunda doğruluk payı vardır. Atatürk'ün tasarılarının bir bölümünü arkadaşlarına açtığı, bir bölümünü de sonraki gelişmelere bıraktığı doğrudur. İsmet Bey çağrılınca "Bir şeyler var galiba" der. "evet" yanıtını alınca "Demek kararınızı verdiniz. Ne yapacağınızı bana ne zaman açıklayacaksınız?" diye sorar. M. Kemal'i "sırası geldiğinde" yanıtını verir. Bkz: Kinross, s. 238.

Sonraki gelişmeler Anadolu'ya bu biçimde geçişe gerek bırakmadı. M. Kemal'e görev verilerek gönderildi. Şimdi asıl konumuz olan bu aşamayı ayrıntılarıyla inceleyelim.

II- M. KEMAL'İN ANADOLU'YA GİDİŞ ÇALIŞMALARI VE ANADOLU'DAKİ GELİŞMELER:

Bir taktik adamı olan M. Kemal zamanın ve koşulların olgunlaşmasını beklemiş, bu ara gerekli hazırlıklarını yapmış, gerekli çevrelerle görüşmüş arkadaşlarını Anadolu'ya geçirmişti. Öteden beri Anadolu'da gelişen olaylar bir yetkilinin Anadolu'ya görevlendirilmesini gerektirmiş, İngilizlerin önerisiyle Osmanlı Hükümeti yetkin bir generalini görevlendirirken, M. Kemal bu göreve uygun bulunmuştur. Şimdi bu olayı ayrıntılarıyla inceleyelim.

1- M. Kemal İngilizler'i Lehine Çeviriyor:

Bir plan çerçevesinde hareket eden M. Kemal, Anadolu'ya geçmek ve tasarılarını gerçekleştirmek için İngilizler'le iyi geçinmenin yollarını aradı. İngilizler'e yakın görünmeye çalıştı. Ünlü casus Rahip Frew'le dostluk kurdu (45). İngiliz yetkilileriyle bu yolla ilişki kurmaya çalıştı. Pera Palas'ta Dail Mail muhabiri Ward Price'Den kendisini İngiliz yetkilileriyle görüştürmesini istedi. Muhabir bunu istihbarat subayı Albay Heywood'a ilettiyse de bir sonuç

(45) Selek, s. 203: Doğan Avcıoğlu - Millî Kurtuluş Tarihi (1974), I/121; Jaeschke, s. 97.

alınamadı. M. Kemal belli amaçlarla, gazetelere İngilizler'i öven demeçler veriyordu. 17 Kasım 1918 tarihli "Minber" gazetesinde şu demeci yer aldı: "İngilizler'in ulusumuzun özgürlüğüne ve devletimizin bağımsızlığına duyarlılık gösterecekleri saygı ve insanlık karşısında yalnız benim değil, bütün Osmanlı ulusunun İngilizler'den daha çok iyiliğini isteyen bir dost olamayacağı inancıyla duygulanması pek doğaldır." 18 Kasım'da da "Vakit" gazetesine karşı olan iyi niyetinden kuşku duymak istemem" diyordu (46). Doğallıkla bunlar amaçlı verilen demeçlerdi. M. Kemal'in tasarısının çok ince düşünülmüş birer parçalarıydı. Bu taktiklerinin zararını değil, yararını gördü. Anadolu'ya gönderilmesine karşı çıkmadıkları gibi ufak bir kuşkudan sonra, Anadolu'ya geçmesi için vize de vermişlerdi (47). Dahası bu görevi almada İngiliz isteği de rol oynamıştı. İstanbul yöneticileri Anadolu'daki düzensizliğe çözüm yolu aradıklarından İngilizlerle birlikte M. Kemal'in görevlendirilmesi konusunda anlaşmışlardı (48).

2- M. Kemal Sarayı Lehine Çeviriyor:

İngilizler'le ilişkilerini dikkatli sürdüren M. Kemal, Saray ve çevresiyle de ilişkilerinde dikkatliydi. Göze girmeye çalışıyordu. İstanbul yönetiminin karşı olduğu şeylere kendisinin de karşı olduğunu gösteriyor ve siyasal taktikler sergiliyordu. Padişah Vahdeddin'in veliahtlığı döne-

---

(46) Kinross, s. 231; Avcıoğlu (1974), I/121 v.d.; Tansel, I/2, 11 v.d.; Jaeschke, s. 98 v.d.; Zeki Sarıhan - Kurtuluş Savaşı Günlüğü (1982), I/30, 32.

(47) Kinross, s. 253; Jaeschke, s. 111.

(48) Naşit H. Uluğ - Siyasî Yönleriyle Kurtuluş Savaşı, s. 33.

minde yaverliğini yapmış, kendisiyle Almanya gezisine çıkmıştı (15.12.1917-4.1.1918 arası). Gelibolu başarıları padişahça biliniyor ve beğeniliyordu. Padişahın gözünde M. Kemal, doğru, dürüst, vatansever ve güçlü bir kurmaydı. Ona çok güveniyordu (49). Almanlar'a karşıydı. M. Kemal'in I. Dünya Savaşı'ndaki Alman kurmaylarının yönetimi hakkındaki eleştirel raporları, dahası Valkenheim'in yardımcılığından ayrılışı, Sarayca bilinen gerçeklerdi (50). M. Kemal'e padişah ve çevresi gibi Alman, Enver Paşa ve İttihat Terakki karşıtı idi, böyle de biliniyordu (51). İstanbul'a geldikten sonra da padişahla ilişki içerisindeydi. 15 Kasım, 22 Kasım, 20 Aralık 1918 ve 15 Mayıs 1919 günleri padişahın katına çıkmış, gelişmeler karşısında padişahı yönlendirmeye çalışmıştı. Buna karşın padişah da M. Kemal'den yararlanma yollarını arıyor, onun güçlü kişiliğinde orduyu yanına çekmeye çalışıyordu (52).

---

(49) Tansel, I/86.

(50) M. Kemal'in bilinen bu yönü için bkz: "M.Kemal'in Başkomutan vekili Enver Paşa'ya gönderdiği 20.9.1917 tarihli rapor." Bkz: Uluğ İğdemir - Atatürk'ün Yaşamı, I/149-155; Bayur, I/121 v.d.; Şapolyo, s. 256 v.d. M. Kemal'in Enver Paşa'ya gönderdiği 24.9.1917 tarihli ek rapor için bkz: İğdemir, I/156-160; Bayur, I/130 v.d. M. Kemal Paşa'nın Başbakan Talat Paşa'ya 20.9.1917 tarihinde Halep'te gönderdiği rapor. Raporda Alman kurmayları ve yönetimleri eleştiriliyor, I. Dünya Savaşı'nın ve Türkiye'nin geleceğinin bunlara bırakılmaması öneriliyordu. Raporun metni için bkz: A.Ş.D. IV/1-8, Bayur, I/121.

(51) Selek, s. 209; Jaeschke, s. 97; Doç. Doğu Ergil - Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi, s. 102.

(52) Padişahla görüşmeler için bkz: Jaeschke, s. 97; Selek, s. 199; Bıyıkoğlu, s. 100; Sarıhan (1982), I/28, 36, 68; T. Gülensoy bu ikinci görüşmenin 29 Kasım'da yapıldığını yazmaktadır. Türk Kültürü Der. Sayı: 61. Uluğ, s. 43.

M. Kemal'in bu özellikleri İngilizler'ce de çok iyi bilinmekteydi. Dahası I. Dünya Savaşı sonrası dağılan İttihat Terakki'nin yerine kurulan "Teceddüt Fırkası"na M. Kemal'in de adı karışmış, M. Kemal şiddetle bu haberleri yalanlayarak, "...askeri nitelik ve makamıyla ilişkisini koruduğunu", "gerçek olmayan bu haberin yalanlanmasını" (53) istemişti. İttihatçılarla öteden beri hiçbir ilgisi olmadığını üzerinde durarak vurguluyordu. Amacı bu aşamada İngiltere'ye ve İstanbul yönetimine ters düşmemekti. Onların doğrultusunda olduğu kanısını yaymaya çalışıyordu.

3- Anadolu'daki Gelişmeler:

M. Kemal'in tasarıları doğrultusunda çizdiği taktikler olayın bir yönünü hazırlıyordu. Bir de öte yönü var ki, o da Anadolu'nun durumu. Bu iki yön M. Kemal'in Anadolu'ya geçme olanağı ve ortamını hazırlamıştı. Birinci yönü M. Kemal hazırlarken Anadolu'daki olaylar da kendiliğinden hazırlanıyor, M. Kemal bu gelişmeleri izleyip kendisine gerekçe oluşturuyordu.

a) Pontusçu Eylemler:

Bırakışma Türkiye'sinin en çalkantılı bölgesi Samsun'du. Etnik yapı, savaş döneminde yaşanılan olaylar, Rum ve Ermeni göçürümü ve Pontusçu eylemler bölgede huzursuzluklara kaynak oluyorlardı. Dağa çıkmış ellinin üzerin-

(53) Selek, s. 202; Jaeschke, s. 100; Sarıhan (1982), I/77.

de çete vardı. Bunların çoğu Rum'du (54). Özellikle Bafra'da oniki Rum köyünün 1500 genci bu amaçla silahlanmış ve eşkiyalığa başlamışlardı. Çeteye katılanların sayısı 25000'e ulaşmıştı. Karadeniz Bölgesinde 1921'e dek 1641 Türk öldürülmüş, 923 kişi de yaralanmıştı. Yine bu yıllarda iki milyonluk hayvan çalındığı gibi, iki milyon dolayında da para ve mal gasbedilmişti (55).

I. Ordu Komutanı Nurettin Paşa'nın gözlemlerine göre; Pontus örgütünün amacı "Yunanistan'ın ikiz kardeşi" olan Pontus Devletini kurmaktı. Çalışmalar Sivas ve Akdağmadeni'ne dek genişletilmişti. Askersel olarak örgütlenmiş bir "ordu" kurulmuştu. Öğretmenler ve papazlar bu ordunun etkin elemanlarıydı. Örgütün başına Trabzonlu Vasiliso Yuvanidis diye biri getirilmişti. Böylece Rum nüfus arttırılmaya çalışılıyordu. Bu işler Samsun Metropolit Yardımcısı Eftimos Zilos'un yönetimindeydi. Büyük devletlerin desteği sağlanmaya çalışılıyor. Vezirköprü ile Samsun arasındaki dağlarda korunaklar oluşturuluyordu. Genel Savaşın bitiminde Yunan gemileri İstanbul'dan Karadeniz'e açılınca -destek olarak-, zamanın geldiğini sanıp Türk köylerine saldırdılar. Böylece Anlaşık devletlerin kasıtlı olarak "Rum köylerine saldırılıyor" dedikleri olay Rum çetelerince Türk köylerine oluyordu (56). Fakat aciz durumda olan dönemin Osmanlı yönetimi olayın bu gerçek yüzünü açıklayamıyor ve direnemiyordu.

---

(54) Selek, s. 205.

(55) Tansel, I/96; M. Gologlu - Erzurum Kongresi (1968), s. 10.

(56) Aydemir (1969), I/388; Dr. Selahi R. Sonyel - Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika (1973), I/39.

Bölgede bulunan yabancı sermaye kuruluşları dahi Pontusçu Rumların ard düşüncelerine katılıyor, Rum çetelerinin kötülüklerini Türkler yapmış gibi yayıyorlardı. Amerikan Tabacco Campany (Tütün Ortaklığı)nin 11.1.1919'da Samsun yöresinde Türk köylerinin silahlandırıldığını duyurarak bu karalama yarışına katılışı en somut örneklerden biridir (57).

Emperyalizmin gücünü alan Pontusçu Rumlar bayağı kararlıydılar. Ayrı bir devlet olmayı kafalarına koymuşlardı. Karadeniz Bölgesinde toplanan kimi Rum ileri gelenleri 23.2.1919'da Rum Karadeniz Cumhuriyeti'ni kurmayı kararlaştırdılar. Binyatoğlu, Kolossi, Theodis imzalarıyla bu istek İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne bildirildi (58). Çalışmalar gittikçe hızlandı. Osmanlı devletinin çöküşü bu yıkıcı - ayrılıkçı kesimlere ayrılma gücü veriyordu. 23 Temmuzda Trabzon Rum Metropoliti Hrisantos, destek sağlayabilmek için Avrupa gezisine çıktı. Trabzon'a İngiliz askerleri gönderilmesini, İngilizler'in yönetiminde yerli jandarma birlikleri kurulmasını istiyordu. Paris Barış Görüşmelerine Pontus Devleti için birer muhtıra sundu. 18 Ekimde Batum'da Pontus Cumhuriyeti ilan edildi. Avrupa'da yüz bulamayınca Hrisantos, uzlaşma önerdi. Ötede bir takım Pontus öncüleri barış görüşmelerine başvurup, Türk çetelerinin kıyımından söz ediyor, Avrupa'yı kendilerine acındırmaya çalışıyorlardı. Bir yandan da Sovyetlerle ilişki içerisine giriyor, yardımlarını sağlamaya çalışıyorlardı. Tarih boyunca Osmanlılarca bakımsızlaştırıldıkları-

(57) Jaeschke, s. 103~ Sarıhan (1982), I/39.
(58) Akşin, s. 310; Sarıhan (1982) - I-143.

nı, ileri sürüyor, Kafkasya'dan Sinop'a dek uzanan bölgede resmi dili Türkçe ve Rumca olan bağımsız bir Pontus Devleti tasarlıyorlardı (59). Bu tasarıları onları bölgenin sürekli huzursuzluk kaynağı yapmıştı (60).

Avrupa desteğini sağlama peşinde olan Pontusçular, Avrupa'da kurultaylar düzenliyorlardı. Amaç dünya kamuoyunu yanlarına çekmekti. Marsilya toplantısında 1.500.000 Ortodoks Pontuslu Rum'un korunması Anlaşık devletlerden istendi. Sonunda, bölgede "Türk kıyımının sonunun geldiği" savunuluyor, muhtıralar veriliyordu. Helenizm dostu ünlü İngiliz tarihçisi Arnold J. Toynbee dahi bu ileri sürülen istatistik ve sınırları hayal ürünü" olarak görüyordu. Bu aşırı istekler bölgede huzursuzluklara kaynaklık ettiğinden M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilişine önemli ölçüde neden olmuştu (61).

Samsun, stratejik ve ekonomik açıdan da önem taşıyordu. Orta Karadeniz'den Orta Anadolu'ya açılış kapısı Samsun limanıydı. Kuzeyde Anadolu'ya sarkmayı düşünenler, bu kuzey kapısını ellerinde bulundurmak zorundaydılar. Ayrıca Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmesi durumunda Samsun yolunu seçmesi olasılığı da İngilizler'i kuşkulandırıyordu (62).

---

(59) Sarıhan (1982), I/12, 26, 165, 202,210, 215, 290, 304, 329.
(60) Atatürk'ün gözlemleri ve anlatımı için bkz: Söylev, II/459.
(61) Jaeschke, s. 57 v.d.
(62) Selek, s. 206.

b) Doğu Anadolu'da Şûra Devletlerinin Kurulması.

Anadolu'da İngilizler'in dışında bir takım gelişmeler oluyordu. Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'de bir takım "Şûra - Sovyet" hükümetleri kuruluyordu. Türk ulusal savaşımının ilk örnekleri olan bu kuruluşlar, kendi olanaklarıyla örgütleşip, anavatanla birleşmeyi amaçlıyorlardı. Silahlı birlikler oluşturmuş, birçok kent ve kasaba "ulusal şûralar" kurmuşlardı.

5.11.1918 günü Kars'ta geçici olarak "Kars İslam Şûrası" adıyla bir türk yönetimi kuruldu. 3.1.1919'da Ardahan'da birçok İttihatçı Tümen Komutanı Yarbay Halit (Deli Halit Paşa) başkanlığında toplandı. 7 Ocakta "Ardahan Kongresi" yapıldı. Bu kongreye Ardahan, Ahıska, Ahıkelek, Kağızman, Oltu, Akbaba'dan delegeler katıldılar. Bütün ulusal şûraların merkezinin Kars olması kararlaştırıldı. 18 Ocakta "Üç Liva"nın her yerinden 131 delegenin katılmasıyla "Kars Kongresi" toplandı. Sonunda "Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti" kuruldu. Bu hükümet ay yıldızlı bayrağı ve resmi dil olarak da Türkçeyi aldı. Türkiye'yle birleşmek amacındaydılar. Hükümet başkanlığına Cihangiroğlu İbrahim Bey, Meclis başkanlığına da Doktor Fuat Sabit Bey getirilmişti. Ne var ki bu kuruluş uzun ömürlü olmadı. İngilizler'in 12 Nisan'da saldırısı sonucu yöneticiler tutuklanıp Malta'ya sürüldüler. Kent Ermeniler'e verildi. Ardahan ve Posof'a Gürcüler el koydular. Daha sonraları K. Karabekir Paşa buraları Ankara Hükümeti adına alacaktır.

Kars'ın dağılmasından sonra ulusal birleşmeyi Oltu-

lular sağladı. İngilizlerin çekilmesi üzerine Rum ve Ermeniler kovularak 25.5.1919'da "Oltu İslâm Şûrası" kuruldu. Bölgelerini bağımsızca yönetmeyi ve silahlı savunma vermeyi amaçlıyorlardı. Yönetim Tahirbeyzade Yusuf Ziya, Yâsin, Salim, Bosnalızade Mümtaz Cahit, Ahmetbeyzade Nazım, Edobeyzade Tahir, Karacibeyzade Bahri, Seherefendizade Ahmet, Hafızhalilefendizade İsmail, Lispek Müdürü Terpinekli Mollaahmetoğlu Molla Veysel, Tavusker Müdürü Maksut, Gümrük memuru Bedrettin, öğretmen Hüsameddin, Örtülü'den Hafızefendizade Hüseyin Sırrı, Sıhsor'dan Mustafaoğlu Mehmet Ağa gibi yurtseverlerin elindeydi. "Oltu İslâm Terakki Komitesi" bir tüzük ve anayasa kabul ederek 21.2.1920'de "Oltu İslam Terakki Partisi" adını alarak, derneklikten çıkıp partileşti. Oltu yönetimi ötekilerine göre uzun ömürlü oldu. Nahcıvan'da bir şûra yönetimi kurulduğu gibi, Göle'de de "Kafkas Çiftçi Şûrası" kuruldu. Ermeni ve Rumlar'a karşı silahlı savunma veriliyordu. Şûralar yoluyla dirençli tutulan Doğu'nun bu kent ve kasabalıları B.M.M.'ne başvuruyor, "ulusal varlığımızın ve ulusal çıkarlarımızın bütün olasılıklara karşı korunmasını bir ulusal amaç olarak kabullenen Yüksek Meclis'te; bizim haklarımızın da Türk ulusal topluluğu içinde sağlanmasını ve bağlılığımızın korunmasını" istiyorlardı. Batumlular da "Gürcü Hükümeti yönetimine girmektense namusumuzla, kanımızla, silahımızla ölmeyi yeğ tutarız" diyorlardı (63).

(63) M. Gologlu - Üçüncü Meşrutiyet (1970), s. 277 v.d.; Avcıoğlu (1974), I/10; Prof. Fahrettin Kırzıoğlu - "Kars" mad. İ. Ans. VI/363; Sarıhan (1982), I/11, 46, 49, 56, 73, 91. 121; II/24, 27, 40, 80, 86, 169, 205, 273, 305, 312, 343, 371, 394, 398, 422.

Bu gelişmeler İngilizler'i oldukça kuşkulandırıyor, bölge halkının Sovyetler'le işbirliği içerisinde, Sovyet sistemi doğrultusunda Ankara Hükümetiyle birlikte kendilerine karşı savaşım vereceklerini umuyorlardı. Tedirginlikleri buradan ileri geliyor, M. Kemal'i de bu gelişmeleri önlemesi için göndereceklerdir.

İngiliz belgeleri incelendiğinde, tedirginlikleri açıkça görülmektedir. Calthorpe'nin Osmanlı Dışişleri Bakanına yazdığı 21.4.1919 tarihli mektubunda İngiliz tedirginliği şöyle dile getirilmektedir:

"Birçok kaynaktan öğrenildiğine göre; Erzincan, Erzurum, Bayburt ve Sivas'ta baştan başa kurulan şûralarca özellikle Türk ordusundan görünürde serbest fakat askeri denetim altında devşirme asker toplanmıştır. (...) Söz konusu şûraların asker toplamalarının yasaklanması..."

Osmanlı Dışişleri Bakanı'nın 25 Mayısta verdiği yanıtındaysa Kars'ta kurulan İslam şûralarıyla ilgilerinin olmadığı, İngilizlerce dağıtıldığını, bölgedeki bu tür huzursuzluğu gidermek için M. Kemal Paşa'nın genel müfettiş olarak atandığını, bildirmekte (64).

c) Enver Paşa ve Bolşevizm Korkusu:

I. Dünya Savaşı yenilgisinden sonra Sovyetler'e kaçan Enver Paşa burada rahat durmuyor, bu kez de Bolşevik renkte savaşım veriyordu. Kimi kez Bolşevik gözüküyor ve Sovyet yöneticilerinin gözüne girmeye çalışıyor, kimi kez de Turancı olarak Kafkaslar'daki Türkler'le dayanışıp, yeniden Anadolu'ya dönmeye çalışıyordu.

---

(64) Jaeschke, s. 104 v.d.

Enver Paşa'nın bu yollu çalışması İngiltere'yi ve İstanbul yönetimini korkutuyordu. Çünkü Enver Paşa sürekli Kafkaslarda dolaşıyor, Anadolu'yla bağ kuruyor, Karadeniz kıyılarına özellikle Trabzon'a kendi özel adamlarını gönderiyor, Kafkaslar'daki Şûra Hükümetlerinin kurulmasında rol oynuyor, onların arasında dolaşıyor, Anadolu'daki eski İttihat Terakki'lilerle ilişkiler kuruyordu.

Bu gelişmeler Enver Paşa'nın Anadolu'da İttihat Terakki'yi yeniden dirilteceği, örgütleyeceği, Sovyet desteğiyle Anadolu'ya döneceği ve Sovyet sistemini Türkiye'ye uygulayacağı, İngilizler'i ülkeden kovacağı olasılığını oldukça güçlendirmişti. Dolayısıyla kuşkulanan ve korkuya kapılan İngiltere, İstanbul Hükümetine baskı yaparak Enver korkusunu giderme yolunda önlemler almaya çalıştı (65).

Enver Paşa'nın Karadeniz Bölgesine adam gönderdiği söylentilerinin yanı sıra, Sovyetler Birliği'ndeki Türk devrimcilerinin de bu bölgede çalışma sürdürdükleri yolundaki söylentiler İngiliz'ce alındığında korkunç bir tablo çıkıyordu ortaya. İngilizler'in kuşkuları böylece daha da artıyordu. Bu gelişmeler durumu önleyici bir yetkilinin bölgeye gönderilmesini gerektirmekteydi.

d) Ulusal Örgütlerin Savaşıma Başlamaları:

Bırakışma sonrası Türkiye'sinde umutsuzluğun verdiği bunalımla yer yer kaynaşmalar oldu. Trakya, İzmir ve Ege

(65) Dışişleri Bakanı L.Balfour'un Catlhorpe'ye 9 Kasım 1918'de yazdığı özel yönlendirici mektubu İngiltere'nin bu kuşkularını açıkça dile getirmektedir. Bkz: Jaeschke, s.263; Akşin, s.92 v.d.

topraklarının Ermeniler'e verileceği gündeme gelince bölgeler halkı tepki göstermeye başladılar. Bu durum ülke genelinde ulusal tepkiyi ve sonucunda da ulusal birliği doğurdu. Trakya halkı toprağını Yunan'a kaptırmamak için 2 Kasım 1918'de "Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Osmaniye" derneğini kurdu. aynı amaçla İzmir, 1 Aralık 1918'de "İzmir Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti" doğdu.

Bölge topraklarının Ermeniler'e verileceği ve Ermeni egemenliğine girileceği, bölge halkını bu tür birleşmeye yöneltmişti. Aynı ögeler Adana yöresinde de "Kilikyalılar Cemiyeti"ni yaratmştı. Pontus Rumları'nın istek ve eylemleriyse 12.2.1919'da "Trabzon Muhafaza-i Hukuku Milliye Cemiyeti"nin doğmasına kaynaklık etmişti (66). Ellinin üzerinde ulusçu dernek ve örgüt birleşerek 29 Kasım 1918'de Millî Kongre"yi oluşturmuşlardı (67).

Durum ulusal birliği de gerektirmiş ki, Ermenilere karşı Kürt ve Türk halkı birleşmişti. Doğu aşiretleri direk olarak savaşımın içine girmişlerdi (68).

Üniversite ve gençlik de direniş olayının içerisine girmişti (69). İstanbul ve büyük kentler'de mitingler düzenleniyordu. Binlerce, yübinlerce insan bu mitinglere katılıyor, bağımsızlığı savunuyorlardı (70). Ülkedeki bu genel tepki

---

(66) Geniş bilgi için bkz: Gökbilgin, 1/75 v.d.; Sonyel (1973), I/39, 63 v.d.; Tansel, I/147 v.d.; Selek, s.94 v.d.

(67) "Millî Kongre'ye katılan dernek ve örgütler için bkz: Selek, s.92 v.d.; Tansel, I/155; Gökbilgin, I/16 v.d.

(68) Doğu aşiretlerinin katılımı hakkında bkz: Selek, s.386 v.d.; Goloğlu (1970), s.138, 204.

(69) Gökbilgin, I/66 v.d.

(70) Tansel, I/191 v.d.; Jaeschke, s.78 v.d.; 82 v.d.; H.E. Adıvar - Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.29 v.d.

gittikçe yoğunlaşıyor ve Temmuz 1919'dan itibaren bölge ve genel kongreler yapılıyordu. Erzurum, Sivas, Balıkesir (I. ve II.) Nazilli, Alaşehir, Manisa, Denizli, Pozantı, Uşak, Lüleburgaz ve Edirne kongreleri bu türdendi (71).

Türkiye genelinde ve özellikle Anadolu'daki bu direniş için derlenme, bunlardaki ulusçu öz, İngiltere'yi ve onun uydusu İstanbul yönetiminin uykularını haklı olarak kaçırıyordu. İngiltere bu örgütlerde özellikle İttihatçı ve Bolşevik kokusu alıyordu. Yayılmacılığı için bu gelişmelerin bastırılmasını uygun buluyordu.

e) İngiltere'nin Samsun'da Ulusal Gelişmeleri Bastırma Çalışmaları:

Ulusal gelişmeleri bastırmak amacıyla İngiltere 9 Mart 1919'da 200, 17 Mart'ta da 150 kişilik bir askerî güç Samsun'a, bir müfreze de Merzifon'a gönderdi. Samsun'a asker çıkarılması bölgede tepkileri arttırdı (72). Bunun üzerine Samsun'daki makineli tüfek bölüğünden teğmen Hamdi komutasındaki askerlerle birlikte 17-18 Mart gecesi dağa çıkarak Türk çeteleriyle birleşti (75). Olay İngiliz korkusunu doruğa çıkardı. İstanbul Hükümetinden ivedilikle önlem alınması istendi. Böylece Samsun güncellik kazandı. Türk yöneticilerinin dikkati de Samsun'a çevrilmiş oluyordu. Kısaca koşullar oluşmuştu. Anadolu'daki gelişme-

---

(71) Selek, s.99, Sonyel (1973), I/117.

(72) Selek, s.206; Tansel, I/99.

(73) Prof. Suna Killi - Türk Devrim Tarihi, s.17; Selek, s.206; Sarıhan (1982), I/175.

ler M.Kemal'in tasarılarına yardımcı olmuş, M.Kemal'in cephesinden gelişen olaylarla Anadolu'da gelişen olaylar denkleşmişti. Bu kez Samsun bölgesine güçlü ve yetkin bir kurmay aranıyordu. Ordu komutanlıkları kaldırıldığından bunların yeri "Müfettişlikler"le doldurulacaktı.

Bölgeye gidecek olan müfettiş; askerî eğitim ve öğretimle uğraşacak, dağınık durumdaki silâh ve cephaneyi depolayacak, düzeni sağlayacak ve Rum halkını güvenlik altına alacaktı. İngilizler'le bu konuda anlaşıldı. İngilizler'in bölgede düzenin sağlanması doğrultusundaki istekleriyle İstanbul Hükümetinin Ordu Müfettişlikleri kurma yolundaki çalışmaları biçim ve zaman açısından birbirine denk düşmüştü (74). Yoksa M.Kemal için yaratılmış özel bir görev değildi.

4 - M.Kemal'in Durumu Değerlendirip Görev Almak İçin Çalışmaları:

Koşulların oluştuğu bu aşamada M.Kemal devreye giriyor. Şimdi, yalnızca, bu görevi Hükümetten koparmak gerekiyordu. Atamada Genelkurmay'ın, Savaş Bakanlığı'nın, Başbakan'ın (Sadrazam), Hükümet'in, padişah Vahdeddin'in ve İşgal Kuvvetleri Komutanlığının olurları gerekiyordu. Alman, Enver ve İttihat Terakki karşıtı oluşu nedeniyle; İngiltere, padişah ve Damat Ferit Hükümetiyle aralarında bir çelişki yoktu (75). Bırakışma sonrası ilkeli dav-

(74) Ayrıca General Milne'nin bu konuda yazdığı 8.6.1919 tarihli yazısı, Selek, s.207.

(75) Atatürk'ün bu alandaki raporları için bkz: İğdemir, I/149-155, 156-160; A.S.D. IV/1-8.

ranan M.Kemal İngiltere'ye karşı bir tutum da takınmamıştı (76). Padişah ve Hükümetçe yetenekli, güçlü ve vatansever olarak tanınıyordu (77).

Bu açıdan olumlu bir durum vardı. Yapılacak şey Hükümete önerilmek ve gerekli olan bürokratik işlemleri yaptırabilmekti. Zaten daha önce bu tür görevler de önerilmişti. Fakat M.Kemal tasarladığı zamanlama oluşmadığından görevi kabul etmemişti (78). Zaten görev verilmesi gereken ve boşta olan kurmaylar arasındaydı. İşte M.Kemal bu noktada işi olacağına bırakmadı. Bizzat dolaylı ve dolaysız ilgilendi. Araya dostluklar, yakınlık ilişkileri soktu (79).

Dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey, M.Kemal'in arkadaşı Ali Fuat Paşa'nın yakınıydı. M.Kemal ve Ali Fuat, M.Ali Bey'i yola getirebilmek için A.Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa'yı devreye sokmuşlardı (80). İ.Fazıl Paşa, M.Kemal'i oğlu kadar seviyordu. Rauf Bey'e göre M.Kemal, M.Ali Bey'ce Sadrazam D.Ferit Paşa'ya Beyoğlu'ndaki Cercle d'Orient'de bir yemekte tanıştırılmıştı. Karşılaşma resmi geçmesine karşın, Başbakanın amacı M.Kemal'i görmek ve tanımaktı (81).

---

(76) Kinross, s.231; Avcıoğlu (1974), I/121 v.d.; Jaeschke, s.98 v.d.; Tansel, I/82

(77) Tansel, I/86.

(78) "Atatürk" mad. İ.Ans., I/732; Bayur, I/259; Akşin, s.132; Atay, s.98 v.d., 103 v.d.; Bıyıkoğlu, s.34.

(79) Atatürk'ün Anadolu'ya gönderilme olayında ilişkilerin kurulma ve sağlanmasında en yakın tanık Ali Fuat Paşa'dır. Olayı inceleyen tüm yapıtlar Cebesoy'un "Milli Mücadele Hatıraları"ndan yararlanmışlardır. Hemen hemen tüm anlatımlar bu çalışmaya dayanmaktadır. Bkz: 34 v.d.

(80) Yakın Tarihimiz, s.154; Jaeschke, s.101; Kinross, s.235; Uluğ, s.35; Ahmet Emin Yalman - Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim, I/30.

(81) Cebesoy (1953), s.34 v.d.; Aydemir (1969), I/389; Kinross, s.242; Uluğ, s.37; Atay, s.160 v.d.; Akşin, s.287.

Hükümet üyelerinden Deniz Bakanı Avni Paşa, M.Kemal'in dostu idi. Aynı zamanda Savaş Bakanı Şakir Paşa'nın damadı oluyordu. M.Kemal bu arkadaşı yoluyla Savaş Bakanı'nı da elde etmişti. Başbakan'ın M.Kemal'e güven duymasında M.Ali Bey'in rolü büyük olduğu gibi, bu görevin verilmesinde Avni ve Şakir Paşaların da etkileri büyük olmuştu (82).

Bilindiği gibi bu bakanlar Hürriyet ve İtilaf Partiliydiler. İttihatçılara, Enver ve Alman yanlılarına karşıydılar. M.Kemal, bunların bu özelliklerinden yararlanmasını çok iyi bilmişti (83).

Samsun olayları üzerine Anlaşık (İtilaf) Devletlerce sıkıştırılan İstanbul Hükümeti çözüm yolu aramaya koyuldu. Rauf Bey'in anılarına göre, Başbakan, İçişleri Bakanını çağırır, soruna çözüm getirmesini ister. M.Ali Bey'de, "Bu iş burada, Bâbıâli'de yoluna konamaz; düzenin bozulduğu bölgeye, bu sorunun üstesinden gelebilecek, deneyimli birisini geniş yetkilerle göndermek gerekir; varolan komutanlar arasında bu niteliklere sahip olarak aklıma gelen Mustafa Kemal Paşa'dır" (84) yanıtını vererek, M.Kemal'i açıkça önermiş oldu. Başbakanla (Sadrazam) tanışmaları da sağlandı.

---

(82) Selek, s.208 v.d.; Jaeschke, s.101; Uluğ, s.36; Akşin s.287.

(83) Tansel, I/231.

(84) Aydemir (1969), I/391; Jaeschke, s.108; Kinross, s.242; Mikusch, s.190.

Şakir Paşa'nın belirttiğine göre Başbakan'ın uygun görmesiyle bu görev M.Kemal'e verildi (85). M.Kemal doğan bu elverişli durumdan oldukça yararlandı. M.Kemal'in görev ve yetki yazısını Genelkurmay İkinci Başkanı Albay Kâzım (İnanç) düzenledi. M.Kemal, arkadaşı Kâzım Bey'i etkileyerek yetkilerinin geniş tutulmasını sağladı (86). Samsun'dan öte bütün il vali ve komutanlarına buyurabilme ve bildiriler yayınlayabilme yetkisini koydurabilmişti. M.Kemal'in Albay Kâzım Bey'le hazırladıkları yazı, Kâzım Bey'in Bakanla kararlaştırdıklarını aşmıştı. Kâzım Bey dahi çekindiğinden bu müsveddeye imzasını koymamıştı. Oysa bu yönergenin Hükümetin onayından geçmesi gerekiyordu. Şakir Paşa da yönergeye yalnızca mührünü basmış, imzadan çekinmişti. Yönerge 30 Nisan - 6 Mayıs arası Bakanlar Kurulunda (Meclis-i Vükelâ) geçiştirilerek görüşüldü. Yönergenin içeriği kabul edildi.

Mustafa Kemal, tek görevinin bu zulüm işinin gerçek olup olmadığını öğrenmek mi olduğunu sorunca Savaş Bakanı: 'evet' der. Bunun üzerine Mustafa Kemal görevinin biçimini belirlemek için Genelkurmay Başkanı'yla görüşmek iznini ister, Şakir Paşa da:'peki' der. (Bayur, I/293.) "M.Kemal olmasa, ya bu görevi kabul etmeseydi de, yine oraya ehliyetli bir komutan gönderilecekti." (Akşin, s.279.)

---

(85) Prof. Bayur konuyu şöyle anlatır: "Savaş Bakanı Şakir Paşa, Mustafa Kemal'i bakanlığa çağırıp Karadeniz Bölgesi işleriyle ilgili kocaman bir dosyayı ona verir, yenen devletlerin tehditlerini söyler ve kendisinin oraya bu işleri incelemek üzere gönderilmesine Başbakanla birlikte karar verilmiş olduğunu bildirir. Şakir Paşa konuşmasında Rumlar'ın 'zulüm' gördükleri yolundaki sızlanmalara inanıyormuş gibi konuşmuştu.

(86) Kinross, s.243 v.d.; Aydemir (1969), I/394; Uluğ, s.45 v.d.; Bayur, I/294.

18 Mayıs 1919'da Hükümet toplantısında onaylandı. 18 Mayısta M.Kemal yola çıkmıştı bile (87).

M.Kemal'in Samsun'a gönderilmesine karar verilmeden önce İngiliz yetkililerine danışıldığı kesin. Bilindiği gibi Başbakan D.Ferit İngilizler'e danışmadan hiçbir kararda bulunmuyordu. Ferit Paşa'yla görüşmesini İngiliz yetkilisi Ryan şöyle anlatıyor:

"Türk Hükümeti ilkbaharın başında düzenin, merkezi denetim altında daha iyi yürütülmesi amacıyla belli ölçülerde genel müfettişlikler kurdu. Bunlardan ilki ve büyük olasılıkla bu göreve tek atama M.Kemal'di (88). Paşa, özünde eşsiz bir askerdi. Fakat bu zamana dek göze batabilecek hiçbir siyasal rol oynamamıştı. Açıkça söyleyebilirim ki, Damat Ferit Paşa Nisan 1919'da genel müfettişlik tasarısı hakkında benimle konuştuğu zaman, M.Kemal adı bana hiçbir şey anlatmamıştı. Ben (...) Ferit'e bu tasarının akla uygunluğuna karşı kuşkularımı bildirdim. Kendisi M.Kemal ile birlikte yemek yediğini, bağlılığı konusunda ondan doyurucu güvence aldığını, kendisi de onu öyle bir subay ve görgülü olarak kabul ettiğini söyleyerek bana güvence verdi.

---

(87) Aydemir (1969), I/394 v.d.; Selek, s.210 v.d.; Kinross'a göre ise, M.Kemal'i içten benimsemiş olan M.Ali Bey, "başbakan Damat Ferit, Cercle d'Orient'de kâğıt oynarken gevşek bir anını yakaladı ve atama buyruğuna imzasını attırdı". Başbakanın imzasını gören öteki bakanlar da çekinmeden onaylamışlardı. Kinross, s.245.

(88) Burada bir yanlışlık var. "Yıldırım Kıtaları Müfettişliği" 28.12.1918'den beri Konya'da bulunuyordu. Bu göreve Mersinli Cemal Paşa atanmıştı. 14.5.1919 tarihinde ise "Birinci Ordu Kıtaları Müfettişliğine" M.Fevzi Paşa atanmıştı.

Ferit'in bu tutumunun içtenliğine inanıyorum. M.Kemal'in; Nisanda göreve atanmasını kabul ettiği zamanki gerçek düşüncesi hakkında bir yargıda bulunmak çok zor olduğu gibi, doğrudan doğruya harekete geçtiği zaman onun bu tutumunu sınırlamak da olası değildi. Çünkü ne Türkiye içinde küçük ve dağınık görevler yapan Anlaşıklar, ne de -dahası Sultanın yardımıyla da olsa- Hükümet; halk üzerinde oldukça etkin olduğu bizzat denenmiş olan M.Kemal'in davetine karşıufak bir etki yapabilirlerdi."

Fevzi Paşa (Çakmak)'nın anlattıkları Ryan'ınkine denk düşmekte ve doğrulamaktadır. "İşgal güçlerinin subayları sık sık yanıma gelerek benden Samsun olayı hakkında bilgi almak istiyorlardı. M.Kemal Paşa'nın Almanlar'a ve Enver Paşa'ya karşı olduğunu söyleyerek yeni görevine gidince bütün bunların (düzensizlik olayları) ortadan kalkacağını anlatıyordum. Bu nedenle M.Kemal'in hareketini destekliyor, dahası çabuklaştırıyorlardı" (89), diyor Fevzi Paşa.

Duruma bakılırsa M.Kemal'in Samsun'a gönderilmesinde İngilizler, Padişah, Başbakan ve Hükümet anlaşma içerisinde. Bilerek, isteyerek ve bir şeyler bekleyerek göndermişler (90). M.Kemal'i Anadolu'daki olayları bastıracak güçte görüyorlar, bu görevi yerine getirmesi için gönderiyorlardı.

Prof. Jaeschke, M.Kemal'in Samsun'a gidiş olayından söz ederek, "İngiliz Dışişleri Bakanlığı dosyalarında bu

---

(89) Jaeschke, s.108 v.d.; Fevzi Paşa'nın da tanıklık ettiği gibi Ferit Paşa, M.Kemal'e görev vermeden önce Ryan'a danışıp, İngilizler'in görüşünü almıştı. Bkz: Tansel, I/232; Bıyıkoğlu, s.I/35; Uluğ, s.38.

(90) Jaeschke, s.111, 113; Uluğ, s.38.

konu hakkında hiçbir şey yoktur; belki İngiltere Savaş Bakanlığı dosyalarında kimi bilgilerin bulunması olasıdır. Bununla birlikte böyle bir dosya açılmasına da gerek yoktu. Çünkü zamanıyla Sultan'ın ve Damat Ferit'in güvenini kazananlar doğallıkla İngilizler'in de güvenine layık görülmüşlerdi (91).

Prof. Jaeschke'nin yargısında da görüldüğü gibi M.Kemal Samsun'a İngiliz ve Saray'ın işbirliğiyle, ortak karar ve tutumuyla gönderildi. M.Kemal çalışkan ve yetenekli olarak biliniyordu. Ayrıca İngiltere ve Saray'ın istediği gibi Alman, İttihatçı ve Enver Paşa karşıtıydı. Bundan daha iyisini bulamazlardı. M.Kemal'den Anadolu'da filizlenen ulusal direnişleri bastırmasını bekliyorlardı. Bu nedenle böyle zorlu bir komutanı seçmişlerdi.

5- M.Kemal'in Anadolu'ya Geçiş Görevi ve İçyüzü:

M.Kemal'in resmi görevi, Doğudaki kâğıt üzerinde kalan 9. Ordu Müfettişliğiydi (Yeni bir düzenlemeyle 9. Ordu 15 Haziran'dan sonra 3. Ordu oldu).

Anadolu'ya gönderiliş nedeni ise, Prof. H.Eroğlu'nun çok iyi vurguladığı gibi; "Samsun'da Rumlar'ı baskı altına alan Türkler'i yola getirmekti." Bu nedenle "bütün doğu illeri için Ordu Müfettişliği yetkisini alıyordu." Böylece Atatürk "tarihsel misyonunu yerine getirmek için önemli bir olanak yakalamıştı" (92). Bekirağa Bölüğünde tutuk-

(91) Jaeschke, s.109.
(92) Eroğlu, s. 45.

lu bulunan Fethi Beyi görmeye gittiğinde, "Ne biz bu durumda kalacağız, ne ülkeyi bu durumda bırakacağız" (93) derken Atatürk, bu tarihsel misyonunu dile getirmiş oluyordu.

Ferit ve Şakir Paşalar'ın imzalarını taşıyan müfettişlik ataması hakkındaki buyruk (ferman) 30 Nisanda çıkarıldı. Bu buyruk "Takvim-i vakayi"nin 5.5.1919 tarih ve 3540 sayısında yayınlandı. 6 Mayısta ise basında duyuruldu. Ne var ki işlerin gelişmesinde bir ivedilik vardı. Resmen böyle gelişmesinin yanı sıra 1 Mayıs tarihli "İkdam"da ise Şakir Paşa, "Sivas, Van, Trabzon, Erzurum illeriyle Samsun sancağı sivil memurlarının M. Kemal Paşa'ca yapılacak bildirilere uyulmasını" ve istenenin yapılmasının buyurulmasını Ferit Paşa'dan istemişti. Savaş Bakanlığı ise M. Kemal'in görev yönergesini 5 Mayısta aldığını bildirdi. Yönerge ise bir gün sonrasının tarihini (6 Mayıs) taşıyordu (94). Şakir Paşa 6 Mayısta Bakanlar Kurulunda geçirilerek görüşülen yönergeyi M. Kemal'e gönderdi. 7 Mayısta ise "ilgili makamlara gereken buyrukları vermeleri" ricasıyla Başbakanlık İçişleri Bakanlığına sundu. Bunun üzerine yönerge, 17 Mayısta Bakanlar Kurulunda okundu ve içeriği uygun görüldü. Bunu İçişleri Bakanı M. Ali Bey 18 Mayısta Kayseri ve Maraş mutasarrıflıklarını da içermesi önerisiyle Savaş Bakanlığı'na gönderdi (95). Şakir Paşa, M. Kemal'in müfettişliğini buyruğuna verilen tüm kolordulara telyazısıyla bildirdi. Kâzım Paşa, 30 Nisanda iki gambotla üç

(93) Okyar, s. 282.
(94) Gökbilgin, I/79; Jaeschke, s. 110.
(95) Gökbilgin, I/81; Jaesche, s. 111; Uluğ, s. 50.

motörbot'un M. Kemal'in buyruğuna verilmesini Deniz Bakanlığı'ndan rica etti. M. Kemal, birkaç kez bakanlığa başvurarak; en az iki binek otomobili, Ateşkesten sonra alınan kararlar, jandarmanın genel güçlerini gösterir bir kroki ve müfettişliğin giderlerini karşılayacak ödeneğin verilmesini istedi. Şakir Paşa, K. Karabekir Paşa'ya zaten 8 Mayısta tüm Anadolu'nun siyasal ve askersel durumunu belirtir raporunu göndermişti. İsmet Paşa'nın vurguladığı gibi davranan M. Kemal, 11 Mayısta Sivas vali ve kolordu komutanlıklarından ve Samsun mutasarrıfından "eşkıya çetelerinin İslâm, Gürcü, Rum ve Ermeniliklerine göre sayı ve etkinlikleri" hakkında telyazısıyla bilgi istedi. 12 Mayısta M. Ali Paşa, Samsun bölgesindeki Rum çetelerine karşı elverişli önlemler alınmasını Savaş Bakanlığı'ndan istedi (96). Görüldüğü gibi, sonradan hep birlikte arkasına düşecekleri M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesinde ilgili makamlar arasında bir görüş birliği, işbirliği ve ivedilik vardı.

Verilen Hükümet yönergesi (talimatname) M. Kemal'in umduğundan da geniş yetkiler içermekteydi. Önemli olduğundan 6.5.1919 tarihli bu tarihsel belgenin aynısını veriyoruz:

"Dokuzuncu Ordu kıtaları Müfettişliğine ait görevler (Padişahça buyurulmuştur), yalnız askerî olmayıp, müfettişliğin kapsadığı bölge içinde aynı zamanda sivil yönetime de ilişkindir.

1- İşbu ortak görevler şunlardır:

a) Bölgede iç güvenliğin sağlanması, düzenli duruma

(96) Jaeschke, s. 115; Gökbilgin, I/81; Karabekir (1969), s. 26.

getirilmesi ve bu düzensizliğin çıkış nedenlerinin sağlanması.

b) Bölgede ötede beride dağınık bir biçimde varlığından söz edilen silâh ve cephanenin bir an önce toplattırılarak uygun depolara konması ve korunması.

c) Çeşitli yerlerde bir takım kurullar (şûralar) olduğu ve bunların asker toplamakta bulunduğu ve elaltından ordunun bunları koruduğu ileri sürülüyor. Böyle kurullar varolup da asker topluyor, silâh dağıtıyor ve ordu ile de ilişkide bulunuyorlarsa kesin olarak yasaklanması ve bu gibi kurulların kaldırılması.

2- Bunun için:

a) İki tümenli Üçüncü ve dört tümenli Onbeşinci Kolordular Müfettişlik buyruğuna verilmiştir. İşbu kolordular eylemce ve güvenlik konularında doğrudan doğruya Müfettişlikle ve olağan işlemler yani özlük işleri, genel kuvvet (ordu birliklerinin er, subay, silâh, cephane, hayvan gibi araç ve gereçlerinin) sayısını gösteren durum belgeleri vs. gibi konularda önceki gibi Savaş Bakanlığıyla haberleşeceklerdir. Tümen veyahut Bölge Komutanlığı veya özel görevle atanacak subayların atanması veya değiştirilmesi Müfettişliğin uygun görmesi ve isteğiyle olacaktır. Öbür konularda gerek ve yarar görerek Müfettişliğin verdiği yönergeyi Kolordu Komutanları aynen uygulayacaklardır. Özellikle sağlık işleri pek önemlidir Bu konudaki inceleme ve yapılan işlerin halka da yayılması gerekir.

b) Müfettişlik bölgesi Trabzon, Erzurum, Sivas, Van illeriyle Erzincan ve Canik bağımsız livaları kapsadığından, müfettişliğin yukarda sayılan görevleri yürütmek için ve-

receği tüm yönergeleri işbu illerle mutasarrıflıklar doğrudan doğruya yerine getireceklerdir.

3- Müfettişlik sınırına yakın il ve bağımsız iller (Diyarbakır, Bitlis, Mamüretulaziz (Elazığ), Ankara, Kastamonu illeri) ile Kolordu Komutanlıkları da Müfettişliğin yürüteceği görev sırasında kendi başına yapacağı başvuruları gözönüne alacaklardır.

4- Müfettişliğin askerî konulara ait orunu (makamı) Savaş Bakanlığı olmakla birlikte, öteki konular için ilgili yüksek makamlarla haberleşecek ve işbu haberleşmelerden Savaş Bakanlığı'na da haber verecektir" (97).

- Savaş Bakanı Şakir -

Anadolu topraklarının yarısına yakın bölümünü yetki alanı içerisine alan, ve bu geniş alanda işgalci devletlerin isteği doğrultusunda düzenleme getirmesi istenen M. Kemal'in karargâhında şu kişiler yer alıyordu:

1) Ordu Müfettişi: Tuğgeneral Mustafa Kemal.

2) Kurmay Başkanı: Kurmay Albay Kâzım (Dirik).

3) Kurmay Başkanlığı Emir Subayı: Üsteğmen Hayati.

4) Kurmay Başkanı Yardımcısı: Kurmay Yarbay Mehmet Arif (Ayıcı).

5) Harekât Şubesi Müdürü: Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede).

6) Topçu Komutanı: Binbaşı Kemal (Doğan).

---

(97) Belgenin aslı "Harp Tarihi Vesikaları Dergisi" sayı: 1'de yeralmaktadır. Ayrıca belgenin tümü şu kaynaklarda yer almıştır: Atatürk ile Arşiv Belgeleri, s. 23 v.d.; Bayur, I/294 v.d.; Selek, s. 212 v.d.; Bugünkü dile çevrilmişiyle bkz: Kili, s. 18; Ergil, s. 102 v.d.; Uluğ, s. 43 v.d.

7) Sağlık İşleri Başkanı: Dr. Albay İbrahim Tali (Öngören).

8) Sağlık İşleri Başkan Yardımcısı: Dr. Binbaşı Refik (Saydam).

9) Başyaver: Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer)

10) Kurmay Yardımcısı: Yüzbaşı Mümtaz.

11) Kurmay Yardımcısı: Yüzbaşı İsmail Hakkı.

12) Emir Subayı: Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev).

13) Karargâh Komutanı: Yüzbaşı Mustafa Vasfi (Süsoy).

14) İaşe (besin işleri) Subayı: Üsteğmen Abdullah.

15) Şifreci: Kâtip Faik (Aybars).

16) Şifre Yardımcısı: Kâtip Memduh (Atasev).

17) Şifre Yardımcısı: Üsteğmen Arif Hikmet (Gerçekçi).

18) Şifre Yardımcısı: Teğmen Muzaffer (Kılıç) (98).

Atatürk'le yola çıkan bu devrim kurulu ne var ki, bir takımı Kurtuluş Savaşı'nın özgürlükçü ve bağımsızlıkçı felsefesini sonuna dek yaşatacak bir takımıysa bu felsefeye ters düşüp yarı yolda kalacaktır.

(98) Selke, s. 213. v.d.; Kili, s. 19; Aydemir (1971), II/19; Ulğu, s. 63 v.d.; Atatürk'le Samsun'a çıkanlar hakkında geniş bilgi için bkz: Dr. Fethi Tevetoğlu'nun "Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar" yazı serisi. Türk Kültürü Der Sayı: 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93.

III - M. KEMAL'İN ANADOLU'YA GÖNDERİLMESİNDEKİ GERÇEK:

Şimdi şu soruların yanıtını arayalım:

1- M. Kemal'i İstanbul Yönetimi mi Seçerek Gönderdi?:

Atatürk'ü Anadolu'ya Padişah, Sadrazam ve ilgili Hükümet üyeleri bilerek seçip gönderdiler. Seçkin bir komutan olduğuna, Anadolu'daki sorunları istekleri doğrultusunda çözebileceğine inanıyorlardı (99). Belki de Atatürk'ün belirttiği gibi "şaşkınlık" (100) ve "aymazlık" (101) içerisindeydiler. Şu bir gerçek ki, Atatürk'ün gerçek amacını bilmiyorlardı. Bilselerdi kesinlikle böyle bir görev

(99) Padişah ve devlet yöneticilerinin Atatürk hakkındaki olumlu düşünceleri için bkz: Tansel, I/86, 232; Aydemir (1969), I/391; Jaeschke, s. 108; Kinross, s. 242; Mikusch, s. 190; Bıyıkoğlu, s. I/35; Uluğ, s. 38.

(100) Söylev, I/7.

(101) Y. Nadi, s. 82.

vermezlerdi. Anadolu'daki sorunları hükümetin amaçladığı biçimde çözebilecek güç ve koşullar da vardı Atatürk'te. Alman ve Enver karşıtıydı. İttihat Terakkili değildi (102). İngilizlerle herhangi bir çelişkiye girmemiş, sürekli onları okşamıştı (103).

2 - M. Kemal İstanbul'dan Uzaklaştırılmak İçin mi Gönderildi?:

Bir takım tarihçiler Atatürk'ün "İstanbul'dan uzaklaştırmak" amacıyla gönderildiğini savunurlar (104). Bu yaklaşım pek inandırıcı olmadığı gibi, tutarlı da değil. Uzaklaştırmak amacıyla gönderselerdi bu ölçüde geniş yetkiler vermeyecekleri gibi (105), tutuklarlardı yada İngilizler'e tutuklattırırlardı. Bilindiği gibi M. Kemal Anadolu'ya geniş hükümet yetkisiyle gönderiliyordu (106). Gerek İngilizler olsun, gerekse padişah ve İstanbul hükümeti olsun; M. Kemal'in dostları Genelkurmay Başkanı Cevat (Çobanlı) Paşa ve Genelkurmay İkinci Başkanı Kâzım (İnanç) Paşa'ya

(102) İğdemir, I/149 - 155, 156 - 160; A. S. D. Iv/1 - 8.

(103) Kinross, s. 231; Avcıoğlu (1974), I/121 v.d.; Jaeschke, s. 98 v.d.

(104) Prof. H. Eroğlu bu kanıdadır. (s. 44, 45). Prof. Y. H. Baydur da Fevzi Paşa, eski İçişleri Bakanı Ahmet Reşit (Rey) ve L. Konaldsey'in anlattıklarına dayanarak Atatürk'ün Anadolu'ya gönderilmesini D. Ferit'in kuşkusuna bağlar. (s. 291 v.d.) T. Bıyıkoğlu da Prof. Jaeschke'ye karşın Atatürk'ün İstanbul'dan uzaklaştırılmak amacıyla gönderildiğini savunmaktadır. (s. 36) Prof. Evans "amaç, O'nu baskentten uzaklaştırmaktı" derken, uzaklaştırılış nedenini "kendisinin İstanbul'da bulunması ve savaşta yenilmeyen tek Türk komutanı olmasının sağladığı prestijle İstanbul Hükümeti'nin İtilaf Devletleriyle olan işbirliğini beğenmeyen Türkler'i kişiliği çevresinde biraraya getirmesinden korkuluşuna" bağlamaktaydı. (s. 173). Ama Prof. Jaeschke bu düşüncede değildir. "İsteselerdi tutuklattırabilirlerdi" der. (d. 36). Dr. S. Tansel herhangi bir görüş belirtmekten çekinir ve bu olayı "bilerek veya bilmeyerek, Türk ulusuna yapılmış görevlerin en büyüğü sayacağız ve bunu belgelemeye gerek bile görmeyeceğiz" der. Olayı deşelemekten kaçınır. (s. 239.

verdiği ipuçlarındaki (107) düşüncelerini bilmiyorlardı. M. Kemal'in de, "Babıali ve Saray, benim hakkımda derin aymazlık içinde bulunuyorlar" (108), diyerek doğruladığı gibi; M. Kemal'in asıl düşüncesi, amacı bilinmiyordu.

M. Kemal'i koruyor ve yardımcı oluyorlardı (109). Zaten, bilindiği gibi, İngilizler ve hükümet durumu öğrenir öğrenmez M. Kemal'i hemen geri çağıracaklar. Dahası M. Kemal'in yola çıktığının aynı gecesi kuşkulanan İngilizler hemen geri döndürülmesine çalışacaklardır (110). İngiliz arşivlerinde bulunan, Amiral Webb'in 28.6.1919'da İngiltere'ye gönderdiği şu raporda İngilizler'in ve Osmanlı Hükümeti'nin M. Kemal'in gerçek dtüşüncesini bilmediklerini, öğrendikten sonra da hemen geri çağırdıklarını belirtir:

(105) Selek, s. 208.

(106) Selek, s. 212.

(107) M. Kemal çekinmeden bu içten bulduğu arkadaşlarına gerçek düşüncesini, yani Anadolu'da ulusal direnişe geçeceğini açıklamıştı. İstanbul'dan ayrılırken Cevat Paşa'nın "Bir şey mi yapacaksın Kemal?" sorusuna M. Kemal, "Evet paşam bir şey yapacağım" karşılığını vermiş, Cevat Paşa'ysa başarılar dilemişti. Bkz: Aydemir (1969), I/394, 397; Kinross, s. 252; Uluğ, s. 41, 51; Bıyıkoğlu, I/102.

(108) Y. Nadi, s. 82.

(109) M. Kemal'i katına çağıran Başbakan D. Ferit Paşa, bir harita açtırarak M. Kemal'den müfettişlik bölgesi yetki alanları ve düşündüğü çözüm yolları hakkında açıklama ister. M. Kemal sıkışır. Cevat Paşa araya girer. M. Kemal'e göz ederek, geçiştirilmesini ister. "Bölge görülmeden birşey söylenemez" der. Bunun üzerine Başbakan açıklama istemekten vazgeçer. M. Kemal de Cevat Paşa'nın kayırmasıyla açık vermekten ve zor durumdan kurtulur. Bkz: Uluğ, s. 30, 40.

(110) Kinross, s. 256.

"Çanakkale Savaşında bir hayli şöhret yapan Mustafa Kemal Başbakanca Samsun'a müfettiş olarak gönderildi. Başbakan'ın niyeti kötü değildi, ama Mustafa Kemal Samsun'a gittiğinden beri ulusçu eylemlere girişti. Başbakan onu çağıracağına söz verdi" (111).

3 - Padişah Vahdeddin, M. Kemal'i Anadolu'ya, Gerçekten Kurtuluş Savaşı Versin Diye mi Gönderdi?:

M. Kemal'in Anadolu'ya Padişah ve Hükümetçe bilerek görevlendirilmesine karşın, bilinçli bir gönderiş değildi. Gerçi M. Kemal anılarında padişahla vedalaşırken padişahın kendisine; "Ben artık ülke ve ulusumu nasıl kurtaracağımı tasarlamaktan kuşkuya düşüyorum. (...) Ulus uyanık ve gözü açık olursa bu kötü durumdan gerek bizi ve gerek kendini kurtarır" (112). "Asıl şimdi yapacağın görev hepsinden daha önemli. Devleti kurtarabilirsin" (113) dediğini, bunların kendisini "şaşırttığını", bu sözlerle neyi amaçladığını hâlâ da çözemediğini belirtir.

(111) Belge için bkz: Erol Ulubelen - İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, s. 192.

(112) "Atatürk" mad., İ. Ans. I/733; A.S.D. I/16.

(113) Aydemir (1969), I/397; Uluğ, s. 51 v.d.; Şapolyo, s. 302; bu konuşmalardan sonra Padişah yaveri Naci Paşa "kapağı üzerinde Vahdeddin'in adı işlenmiş bir saati" M. Kemal'e verir ve "Zât-ı şâhânenin ufak bir anısı" der. Bkz: Tansel, I/239.

M. Kemal'in Vahdeddin ve Hükümetçe Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı versin diye gönderildiğini (114), böyle bir gizli amaç taşıdığını sanmıyoruz. Padişah'ın Atatürk'e söyledikleri ise o anki bir ruhsal durumun, esinlenmenin ve zor koşulların yarattığı acizliğin sonucuydu. Çünkü bu sözler konuşulurken Yunanlılar İzmir'e çıkıyorlardı. İstanbul işgal edilmişti. İşgalci devlet gemileri sarayın karşısında demirlemiş ve top namlularını sarayın pencerelerine doğrultmuşlardı. Böylesi bir durumda söylenen bu sözler o anki psikolojik ortamın çırpınışları ve Vahdeddin'in içinde bulunduğu çaresizliğin belirtileriydi. M. Kemal'i de şaşırtan bu sözler bilinçli söylenmiş sözler değil, acizliğin yarattığı şaşkınlıklardı. Çünkü eğer, ülkeyi kurtarma doğrultusunda bir amaç taşısaydı bunu M. Kemal'e açıkça söylerdi. Tasarılarını açıklardı. İsteklerini belirtirdi. Böyle bir davranışını görmüyoruz. M. Kemal'e değil, hiç kimseye de bu doğrultuda bir görüş belirtmesi yok. Bu nedenle bu sözleri o anki ruhsal durumun ve şaşkınlığın belirtileri olarak düşünüyoruz. Öyle ki bundan sonra da Kurtuluş yanlısı bir

(114) Yunan tarihçisi Sakelaropulu'ya göre; M. Kemal, yalnızca tehlikeli olduğu için değil, barış görüşmelerinde İtilaf Devletleri üzerinde bir baskı aracı olarak kullanılabilecek askersel bir örgüt kursun diye Osmanlı Hükümetince Anadolu'ya gönderildiği kanısında. Yunan generali Vakka, M. Kemal'in Anadolu'ya gidişini, İtalyan yardımına bağlar. Yunanlılar'ın M. Kemal'in Anadolu'ya geçişini tehlikeli bulduğunda Milne'nin yanıtı "Bırakınız gitsin. Daha iyi. Böylece Türk direnmesini kökünden temizleme olanağı buluruz" olur. (Tansel, I/71). Oysa bu savlar ve görüşler hiç de doğru değil. Atatürk, İstanbul Hükümetince Anadolu'daki ulusal direnişi bastırsın ve İngilizler'le yumuşak bir barışın olanaklarını hazırlasın diye gönderilmişti. Olaya tanık olan, M. Kemal'in evine evlatlık alınan Abdürrahim Tuncak'ın anlattığı gibi padişah Vahdeddin, M. Kemal'i Anadolu'ya gönderirken şu öğütte bulunuyordu: "Denetimden öte bir şeyler yapma, fazla ileri gitme... İngilizleri kızdırmayalım..." 25.5.1981 günlü Milliyet, Mete Akyol'un görüşmesi.

tutum görülmüyor. İngiltere'nin M. Kemal'i geri çağırma isteklerine tümüyle uyuyor. M. Kemal ve kadrosunu ölümle cezalandırıyor. Anadolu halkının M. Kemal'den kopmasını amaçlayan fetvalar göndertiyor. Halife ve Kuva'i İnzibatiye orduları kurdurtarak Anadolu'ya saldırtıyor, yer yer Anadolu'yu ayaklandırıyor, Türk ulusunun kurtuluşunu engellemek için ne gerekiyorsa yapıyor.

Müfettişlik görevi için M. Kemal'i bizzat Vahdeddin'in seçtiği, Kurtuluş Savaşını başlatmak için eline bir "hattı hümayun" verdiği savları şu belgeye dayandırılmak isteniyor. Vahdeddin'in ülkeden kaçmasından sonra, "yüzellilik"lerden olmamasına karşın ülkeyi terkeden eski polis müdürlerinden Radi Azmi (Yeğen), Vahdeddin'in San Remo'da kendisine şunları anlattığını söyler:

"Samsun'a bir müfettiş gönderileceğini öğrenince yardımcılarımdan (yaveran) kurmay tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'yı da adaylar arasında göz önüne alınız, diye uyardım" (115), diyor ki doğruluk payı büyüktür. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Padişah Vahdeddin M. Kemal'i iyi tanıyor ve hakkında olumlu kanıya sahipti. Padişahca M. Kemal'e verilen 14.5.1919 tarihli "hattı hümayun"a yalnızca Mevlanazade Rıfat'ı "Türk İnkılabının İçyüzü" kitabında rastlanmaktadır. Belge şöyle:

"Hükümdarlığımın yardımcısı

Kurmay Tuğgeneral Mustafa Kemal Paşa'ya

Genel Savaşın Bağlaşıklar (Üçlü İttifak) adına yitirilmesi üzerine ortaya çıkan siyasal durum yüce soyumun mülkü ile saltanat ve halifelik makamını çetin ve tehlikeli

(115) Selek, s. 209.

bir ortama sürüklediğinden yüce hükümetimin kararı ile atandığınız bölgede düzeni sağlamak ve yeni ortaya çıkan bağlılığa aykırı durumların tümünü yasaklayıp ortadan kaldırma konusunda çaba göstererek ulusumun güvenliğini sağlamak ve mülkümü karışıklıktan kurtarmak için birlik olarak hareket edilmesini selamlarımla asker, memur ve halka bildirilmesini buyururum" (116).

Duruma bakılırsa, M. Kemal bu padişah buyruğundan hiçbir zaman yararlanmadığı gibi, kullanmamıştır da. Pek kimsenin bilgisi yok bu buyruktan. Dahası M. Kemal'in kuruluyla birlikte Sivas'taki III. Kolordu Komutanlığına giden Refet (Bele) Bey'in bile, -anlattıklarına göre- haberi olmamıştı (117). Durum böyle de olmasa, bu belgeye dayanarak Padişahın Kurtuluş Savaşı başlatması için M. Kemal'i Anadolu'ya gönderdiği savunulamaz. Çünkü belge bir takım yuvarlak sözlerle dolu. Bunlar bilinen ve normalinden söylenecek sözler. Kurtuluş Savaşını başlatması için görev verici hiçbir ipucu taşımıyor. Yani M. Kemal'in atanmasını kolaylaştırmış, Padişah Vahdeddin ve Sadrazam D. Ferit Paşa engel olmadıkları gibi, bir kısım yararlı görevler de beklemişlerdi.

---

(116) Belgenin asıl metni için bkz: Selek, s. 210; Tansel, I/236; N. Fazıl Kısakürek - Vatan Haini Değil, Büyük Vatan Dostu Sultan Vahidüddin, s. 185 v.d.

(117) Selek, s. 210.

Bir takım savlara (iddialara) göre, padişah bu olayda iki yüzlü bir siyasa izliyordu. Dışa karşı Ferit Paşa'yı tutarken, bir yandan da ulusçuları destekliyordu. "Dış Paşa" diye adlandırdığı Sami Günzberg'e bu tutumunu açarmış. Ali Rıza Paşa'ya Başbakanlık görevine geldiği gün; "artık yapacak hiçbir şey kalmayınca, hiç olmazsa yurdun can evini kurtarsın" diye M. Kemal'i Anadolu'ya kendisinin gönderdiğini söylediği ileri sürülüyor (118). Doğruluğu kuşku götüren bu savı zaten L. Kinross da pek inanmadığından "mış"lı anlatıyor. Doğruluk payı olmadığını belge ve kanıtlarla ispatladığımız bu tutumu N. H. Uluğ da bu tür "sapık görüşlerin hiçbir değeri" olmadığını söyleyerek inanmadığını belirtmektedir (119).

(118) Kinross, s. 254 (dipnot). M. Kemal kendisini şaşırtan padişahın sözlerinde; "Gücümüzü yitirdik. Ülkeyi kurtarmanın tek yolu İstanbul'u elinde bulunduranların isteğine boyun eğmektir", anlamını çıkartır. Kinross, s. 252. Padişahın tutum ve davranışları da zaten bu tür bir anlamın çıkarılmasına uygundu.

(119) Uluğ, s. 43.

Padişahçı sav (tez) bu açıdan oldukça kesin konuşmaktadır. Anadolu'da Kurtuluş Savaşı verilsin diye M. Kemal'in bizzat Padişah Vahdeddin'ce görevlendirildiği ileri sürülmektedir. N.F. Kısakürek'e göre Vahdeddin, Ulusal Savaşımı yürütmesi için M. Kemal'i gizlice görevlendirmiş, bunun için de kendisine bir "hattı hümayun" ile oldukça çok para vermiştir. Dolayısıyla Anadolu'da ulusal direnişi başlatma ilk düşüncesi Sultan Vahdeddin'indir. Dahası bu savaşım için M. Kemal'i bizzat padişah "ikna" etmiştir (120).

Kadir Mısıroğlu'yla T. Mümtaz Göztepe de aynı doğrultuda düşünürler. Ortak görüşleri şöyle:

"Sultan Vahideddin, ufukta beliren korkunç tehlikelere karşı Anadolu'da bir direnme hareketi düşünüp, bunu tepesindeki işgal güçlerine karşın en dikkatli bir biçimde planladı. Bu cümleden olarak yaverlerinden M. Kemal Paşa'yı geniş yetki ve olanaklarla donatarak Anadolu'ya gönderdi. İşte, yakın tarihimizde 'Milli Mücadele' adı verilen Türk - Yunan Savaşı ve onun sonucu olan zaferin gerçekleşmesini sağlayan hareketlerin en önemlisi budur. Bu da Sultan Vahdeddin'in eseridir.

(120) Kısakürek, s. 74, 155, 169 v.d., 181 v.d., 224. Gerçi Padişah Vahdeddin de birçok yerde Atatürk'ü Kurtuluş Savaşımı versin diye kendisinin gönderdiğini savunur. Bkz: 12.3.1923 tarihli "Sakıt Sultan Vahideddin'in İslam Alemine Beyannamesi", Tarih ve Toplum Der. Sayı: 16, s. 272.

Ancak bu büyük, fakat talihsiz padişahın sonradan 'Kuva-yı İnzibatiye'nin kurulması ve bilinen 'fetva'ların ortaya çıkması gibi M. Kemal Paşa ve O'nun giriştiği savaşımın aleyhinde görülen kimi davranışlarda bulunduğu görülmüştür. Fakat bunların birincisi düşmanın gözünü boyamaya yönelik bir uyarlamaydı. İkincisi ise bizzat düşman baskısının eseri idi" (121).

Mısıroğlu'nun "Sultan Vahideddin'in kişiliği ve döneminin olaylarını tam bir Türk ve Müslüman duyarlılık ve ölçüleriyle" incelediğini ileri sürdüğü (122) Hüseyin Hilmi Işık da Vahdeddinci cepheden eğilerek Padişahı şöyle aklamaya çalışıyor:

"Sultan Vahideddin Han, silahları alındığı, düşman filolarının Çanakkale Boğazı'nı aştığı, İmparatorluğu parçalamaya başladıkları bir zamanda halife oldu. Bir felaket olan Sevr Antlaşmasını imzalamadı. Osmanlı ordusu olarak kendini korumak için bırakmış olan biricik taburu, Ayasofya çevresinde sipere sokup camiye çan takmak veya müze yapmak isteyenlere ateş ediniz! buyruğunu verdi. (...) Vatanın düşman çizmesi altında kalan İstanbul'dan kurtarılamayacağını anladı. Güvendiği paşaları Anadolu'ya gönderip, Kurtuluş Savaşını hazırladı. Anadolu'ya subay, cephane, para kaçırdı. (...) Kuva-yı İnzibatiye diye hazırladığı birlikleri de açıkça gönderip, kumandanlarına, 'Anadolu'daki güçlere katılınız!' gizli buyruğunu verdi. İstanbul'daki iş-

(121) Kadir Mısıroğlu - Osmanoğullarının Dramı, s. 84 v.d.; T. Mümtaz Göztepe - Osmanoğullarının Son padişahı Vahideddin Mütareke Gayyasında, s. 269

(122) Mısıroğlu, s. 109 v.d.

gal ordularına sezdirmeden, Kuva-yı Milliye'yi kurdu ve güçlendirdi" (123).

Aynı takım Vahdeddin'in ülkeyi terk ederken saraydaki yüklü parayı birlikte götürmeyişini (124), padişahın lehine değerlendirip, bununla padişahı aklamaya çalışırlarsa da; bu durum padişahın genel tutumu yanında bir hiç kalır. Hangi düşüncelerle götürmediğini bilemiyoruz, ama, bunda "yurtseverliğin" rolü yok sanırım. Çünkü ne ölçüde "yurtsever" olduğunu Ulusal Savaşıma karşı yürüttüğü düşmanlıkla ortaya koymuştu.

(123) H. Hilmi Işık - Seâdet-i Ebediye, s. 976 v.d.
(124) Mısıroğlu, s. 106, 231 v.d.

Gerek Kısakürek olsun, gerekse Mısıroğlu, Göztepe ve Işık olsun, soruna Vahdeddin'i aklama doğrultusunda baktıkları gibi, yalnızca salt kanılara dayanıyorlar. Savlarını belgelemeden yuvarlak sözlerle, ileri sürmektedirler. Belge olarak sundukları salt öznel nitelikli, başından veyahut sonradan Atatürk'e ters düşmüş kişilerin yazılı hale dahi gelmemiş anıları. Bu nedenle bilimselliğinden zorunlu olarak kuşkulanılmaktadır (125).

Tüm belge ve kanıtlar incelendiğinde, olaylar izlenildiğinde ileri sürülen bu savların hiç de haklı bir yanı görülmüyor. Bir kere böyle bir görevin verildiğine ait hiçbir belgeye rastlayamıyoruz. Vahdeddin'in böyle bir düşüncesi olsaydı görevlendireceği M. Kemal'e ve bir takım kişilere açıkça söyler ve kimi planlar yapılırdı. M. Kemal'in gizlediğini kabul edelim. Mutlaka Hükümet üyelerinden ve üst düzeyli kurmay ve görevliler arasında bu sırrın bir tanığı olurdu. En az bunlar bugün bildiklerini açıklayabilirlerdi. Her şey Vahdeddin'le M. Kemal arasında gizli, iki ikiye geçmedi ya?

---

(125) Kısakürek, kaynak göstermeden belge vermeye kalkışmış ki, belgelerin aslını bulmak oldukça zor. Varlığı da zaten kuşku götürür. Yazılı duruma gelememiş bir takım Atatürk'e karşı kişilerin anıları. Doç. S. Akşin, Kısakürek'in savlarını "inandırıcı" bulmamaktadır. Bkz: Akşin, s. 293. Tarih ve Toplum Dergisi Kısakürek'in bu kitabını "kaynak göstermeyen sağlıklı bir kronolojiden hemen hemen yoksun bulunan, yan tutan, savunduğu teze aykırı her şeyi bile bile bir kenara iten bir eser", metinlerinse "büyük bir olasılıkla uydurma olduğunu" ileri sürmektedir. Bkz: Sayı: 16, s. 275, 276. Bu özellikleri öteki üç yazarda da görmek mümkün. Belge olarak verilen bir takım şeyler yalnızca duyulanlardan ibarettir. Eski İçişleri Bakanı Mehmet Ali Bey'in Avrupa'da yayınladığı belgelere ve Vahdeddin'in Şeyhülislamı Mustafa Sabri Efendi'nin Mısır'da yayınladığı kitaptan söz etmesine karşın, bu kitapları görmemiş, yalnızca duymuştur. İçindekileri sadece tahmin etmektedir. Bu tahminleri de belge olarak sunmaktadır. Bkz: Kısakürek, s. 180 v.d.

Padişah Vahdeddin'in isteklerinden şunlar doğru olabilir. Pontus Devleti'nin kurulmasını, Enver Paşa'nın Anadolu'ya girmesini, Sovyet düşüncesinin sızmasını önlemek. bu noktalarda ortak düşünebilirler. Vahdeddin bu tür isteklerde bulunabilir, M. Kemal de bu istekleri paylaşmış olabilir (126). Yoksa Anadolu'da ulusal direniş örgütleri kurmasını, ulusal savaşıma girmesini, kongreler düzenlemesini, demokratik bir devlet kurmasını kesinlikle istememiştir. Dahası Anadolu'daki ulusal, özgürlükçü ve demokratik gelişmelerin bastırılmasını, kendi merkezi mutlakiyetini sağlayarak bir diktatörlüğün kurulmasını, İngiliz isteklerinin yerine getirilerek yumuşak bir barışın yapılması ortamının yaratılmasını istemiştir, M. Kemal'de (127), Padişah ve İstanbul yönetiminin M. Kemal'i Anadolu'ya görevlendirirken neler istiyor, neler bekliyordu; Atatürk'ün 8.7.1932'de E. B. Şapolya'ya tutturduğu notlarında açıkça görülür. Vahdeddin'in M. Kemal'e verdiği direktif şudur:

"Amaç Samsun ve çevresinde Rumlara zulüm eden

---

(126) Akşin, s. 297.

(127) Olaya daha değişik açıdan yaklaşan Doç. Y. Küçük "sert" bulduğu Sovyet araştırıcısı Noviçev'in yargısına şöyle yer veriyor:

Noviçev, M. Kemal'e verilen yönergenin İçişleri ve Savaş Bakanlarının ortak kararları olmasını, bu yetki alanına giren kesimin bir bölümünün yabancı işgali altında bulunmasını göz önüne alarak bu olayda toplumsal bir öz olduğu sonucuna varıyor ve M. Kemal'e verilen yönergede, toplumsal hareketleri bastırma görevinin bulunduğunu ileri sürüyor. Dolayısıyla M. Kemal'in Anadolu'ya gönderilmesindeki amacın askeri bir diktatörlük kurarak bu gelişmeleri bastırmak, bolşevizm akımını yok etmek, geniş halk yığınlarındaki devrimci birikimi, Türkiye'nin burjuvazisi ve toprak ağalarının çıkarları için kullanmak olduğunu söylüyor. Bkz: Küçük, II/708 v.d. Aşırı düşünce üretmenin sonucu olan bu görüşte haklı yargılar da yok değil. Kaldı ki emperyalizmin denetimindeki İstanbul Hükümeti'nin bu yollu amaçları. M. Kemal yoluyla tersine çevrildi. Halk üzerinde baskıya dayanan askeri diktatörlük kurulmadığı gibi, oluşan devrimci birikim M. Kemal'in önderliğinde emperyalizme karşı savaşım verdi.

Türkler'i yola getirmektir. Sonra da Anadolu'nun çeşitli yerlerinde beliren Kuvay-i Milliye'yi ortadan kaldırmaktır. (...) Bütün umut, yenen devletlerin istekleri dışında bir harekette bulunmamaktır. Onların şikayet ettiği olayları da önlemek gerekir" (128).

4 - M. Kemal, Vahdeddin'i Nasıl Değerlendiriyordu?:

Padişahçı çevre Atatürk'ün Vahdeddin hakkında olumlu düşündüğünü, Vahdeddin'den gelecek için umut beklenebileceği kanısında olduğunu ileri sürerek; Atatürk'ün şu anısını aktarırlar:

"Bende oluşan kanı şu idi ki bu adamla kendisini aydınlatmak, yakından ve içten desteklemek koşuluyla kimi işler yapmak olanaklıdır" (129).

Atatürk'ün bu kanısı henüz Vahdettin'in veliahtlık dönemine aittir. Almanya'ya geziye birlikte giderken bir arayış içerisinde olan M. Kemal, geleceğin padişahını kendi ölçüleriyle sınavdan geçirmiş ve yurt sorunlarına çekmeye çalışmıştır. Oldukça "kurnaz" olan Vahdeddin, Osmanlı ordusunun bu üstün kurmayının beğenisini kazanmak için oldukça çaba göstermişti. İlerideki beklentilerini gerçekleştirebilmek için kendisini böyle bir tutuma zorlamıştı.

Oysa daha sonraki gelişmeler karşısında Vahdeddin'in gerçek yüzü ortaya çıktıkça, M. Kemal'in de baştaki kanı-

(128) Şapolyo, s.299-302.

(129) Kısakürek, s.80 v.d.; Atatürk'ü bu anlatısı için bkz: Bayur, I/138; Mehmet Önder, Atatürk'ün Almanya gezisi, s.39.

sı değişmiş ve sonunda Padişah Vahdeddin'i bir "vatan haini" olarak nitelemişti.

M. Kemal İstanbul günlerinde Vahdeddin hakkındaki kanısını şu sözlerile dile getiriyordu:

"...bir mecnunla karşı karşıya bulunduğumu hemen anladım. (...) Bu zavallı yarın Padişah olacaktır, kendisinden ne beklenebilir? (130). Vahdeddin hakkındaki güvensizliği şu sözüyle de açıkça anlaşılır. İkili görüşmelerinde umduğunu bulamadığı için Padişahı "Hacı sandığımız kişinin koynunda haçı çıkmıştı" (131) sözüyle değerlendiriyordu.

Usta bir taktik adamı olan M. Kemal toplum dengesinin padişah-halifeden yana olduğu dönemler, padişah-halifeye karşı olmaktan ustalıkla kaçınmış; padişahla "nesnel koşulların zorladığı bir uzlaşma", "ortak düşmana karşı, ortak amaçları gerçekleştirebilmek için bir birleşme" (132) içerisine girmişti. Nesnel koşulların zorunlu sonucu olan bu davranışa bakarak M. Kemal'in padişah-halife yanlısı olduğunu çıkaramayacağımız gibi, -N.F. Kısakürek'in yaptığı gibi- padişah lehine bir sonuç da çıkaramayız. 1920'lerin sonlarına dek halifeden saygıyla sözetmeyi sürdürmüştü. Bu tutumu 25.4.1920 tarihli T.B.M.M.'nin Ülke Bildirisinde, 26.4.1920 tarihli Sovyet Rusya'yla emperyalizme karşı ortak hareket etme isteğinde, 28.4.1920 tarihli padişaha çekilen telde açıkça görülmektedir (133). M. Kemal bu tel yazısında şöyle diyordu:

---

(130) Atatürk'ün kendi anlattıkları için bkz: Şapolyo, s. 182; Kısakürek, s. 76 v.d.

(131) Şapolyo, s. 210.

(132) Ömür Sezgin - Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu, s. 14.

(133) Belgeler için bkz: Sezgin, s. 32 v.d.

"Kendi hükümetimizin yönetimi altında mutsuz ve yoksul yaşamak, yabancı tutsaklığı pahasına elde edeceğimiz huzur ve mutluluktan bin kat üstündür" (134).

Bu sözleriyle Atatürk, Padişah Vahdeddin ve İstanbul Hükümetinin uzlaşmacı ve teslimiyetçi tutumlarını eleştiriyordu. Bunların yönetiminden yarar gelmeyeceğini belirterek şöyle diyordu:

"Çoktan köle olduğuna kuşku kalmamış olması gereken Padişah ve Halifenin köleliği ile kazanılabilecek iktidarın iktidarsızlığa örnek olması olağan değil midir?" (135). Bunun sonucudur ki, "halife ve padişahın hükümeti, tutsak olmamak isteyen ulusu kendi eliyle bağlayarak düşmanlara teslim etmeye çalışıyor" (136).

M. Kemal'in Padişah Vahdeddin'e ilk somutça çıkışı 25.9.1920 tarihinde T.B.M.M.'nin gizli oturumunda olmuştu. Yine burada da nesnel durumu göz önüne alarak davranmış, halifeliği padişahlıktan ayrı tutarak padişah Vahdeddin'i bir "hain", "düşmanların yurt ve ulusa kötülük yapmakta kullandıkları maşa" olarak nitelemişti (137).

---

(134) A.S.D., IV/305 v.d.

(135) Söylev, I/163.

(136) Söylev, II/423.

(137) Konuşmanın tam metni için bkz: Sadi Borak (Haz.) - Gizli Oturumlarda Atatürk'ün Konuşmaları, s. 139; Sezgin, s. 62; Söylev, II/417, Ayrıca bkz: Jaeschke, s. 17; Sonyel (1973), I/46.

Atatürk'ün Vahdeddin'i "hain" olarak değerlendirmesi "nesnel koşulların" düzelmeye doğru gidişiyle birlikte daha somut olarak belirdi. Atatürk'ün 1 Kasım 1922 tarihli Saltanatın kaldırılmasıyla ilgili konuşmasında; "Padişah Vahdeddin'in saltanat döneminde, Türk ulusu en derin tutsaklık çukuru önüne getiriliyor. Binlerce yıldan beri bağımsızlık kavramının en soylu temsilcisi olan Türk ulusu bir tekme ile bu çukurun içine yuvarlanmak isteniyor. Fakat bu tekmeyi vurmak için bir hain, bilinçsiz, anlayışsız bir hain gerekiyordu" diyor ve bu hainin Sultan Vahdeddin olduğunu açıklıyordu (138). Ona göre "bu ulusun hükümdar diye, padişah diye, halife diye başında bulundurduğu Vahdeddin (...) bu davranışıyla kendini öldürdü ve temsil eylediği yönetim biçiminin yıkılmasını zorunlu kıldı. Ulus hiçbir zaman bu hain davranışın kurbanı olmaya razı olamazdı" (139). Artık "Ali'yle Muaviye çağı" da yaşanacak değildi (140). Zaten din, "dört halifeden sonra sürekli siyasa aracı, çıkar aracı, baskı aracı," yapılmıştı (141). Yani kurulacak demokratik çağdaş Türkiye'de doğallıkla "hain" bir padişah - halifeye gerek kalmayacaktı.

(138) Nutuk - Vesikalar, III/1249
(139) Nutuk - Vesikalar, III/1249
(140) Söylev, II/417.
(141) A. S. D., II/145.

5 - M. Kemal Anadolu'ya Gönderilirken Devlet Bütçesinden Yüklü bir Para Ödenmiş miydi?:

Özellikle Vahdeddin yanlısı yayınlar, Bağımsızlık Savaşının verilmesinde padişah Vahdeddin'e pay çıkarmak ve Vahdeddin'i aklamak amacıyla böyle bir sav peşindedir. N. F. Kısakürek padişahın cebinden "bir rivayete göre" (dikkat: kesin bilmiyor), 30, 42 veya 60 bin altın lira verdiğini, İçişleri Bakanı M. Ali Bey yoluyla da Bakanlık örtülü ödeneğinden 25 bin lira ödendiğini yazmaktadır (147). Mısıroğlu, padişahın kendi atlarını satarak "sağladığı kırkbin altını" M. Kemal'e verdiğini 8143), "Teşkilât-ı Mahsusa" başkanının verdiği haberi doğru kabul edersek, M. Kemal'in Anadolu'da ulusal çalışmayı yürütebilmek için Vahdeddin'den Otuzbin lira ödenek" aldığını (144) yazmaktadır. Bir takım anılara dayanan M. Goloğlu ise İstanbul Hükümetinin M. Kemal'e "bir miktar para verdiğini" (145), E. B. Şapolyo ise Anadolu'ya giden "kurula ikibin lira" ödendiğini (146) belirtmektedir.

Anadolu'ya gönderilen kurula "büyük paraların ödendiği", dahası "devlet hazinesinin bu yolla Anadolu'ya kaçırtırıldığı" savında, Türk Bağımsızlık Savaşının verilmesi olayında padişah Vahdeddin'in ve Hükümetinin gizli eli olduğu anımsatılmak istenmektedir. M. Kemal 6, 7 ve 13

(142) Kısakürek, s. 171, 179, 180 v.d.
(143) Mısıroğlu, s. 93.
(144) Sami Nafiz Tansu (Anlatan: Hüsamettin Ertürk) - İki Devrin Perde Arkası, s. 217.
(145) Goloğlu (1968), s. 37
(146) Şapolyo, s . 290

Mayıs tarihlerinde Savaş Bakanlığına başvurarak, ivedilikle gidebilmesi için bir takım gereksinimlerinin giderilmesini istemişti: "Müfettişlik karargâhındakilerin üç aylık maaşlarının peşin ödenmesini, olağanüstü giderler için bir miktar para, iki binek otomobili, karargâhın seferi bir karargâh sayılmasını" ve bunlarla birlikte ve bir takım bilgilerin yanı sıra "kuruldaki kişilerin hazırlıklarını yapmak ve ailelerinin gereksinimlerini sağlamak için gereken paranın hemen verilmesini" istiyordu (147).

İki ganbot'la üç motorbot'un M. Kemal'in buyruğuna verildiğini biliyoruz (148). Fakat otomobillerle "yüklü para"nın kurula verildiği hakkında kesin bir bilgi elde edemiyoruz. Zaten "yüklü para" masalını işleyen tüm yazarlar oldukça çelişik rakamlar veriyorlar. Eğer belli bir miktar para ödendiyse o da kurulun aylıkları ve bir takım giderlerin karşılığı olabilir ki, bundan hiçbir zaman padişahın devlet hazinesini Anadolu'ya geçirdiği, Bağımsızlık Savaşı uğruna kullanılmasını istediği sonucu çıkaramayız (149). Belli bir miktar ödenek ve aylık verilmiş olabilir. M. Kemal ve kurulunun devlet görevlisi olarak gittiklerini unutmayalım.

En yüksek rakamı veren Mısıroğlu'nun savını bir an için kabul etsek dahi, bu çok yüksek bir para değil. Damat Ferit Paşa 10.6.1920'de Paris'e Barış Görüşmeleri için gi-

---

(147) Jaeschke, s. 115; Gökbilgin, I/81; Selek, s. 211; Sarıhan (1982), I/237. Harp Tarihi Vesikaları Dergisinin 1. sayısında yeralan bu belgenin ayrıca tam metni için bkz: Kadir Mısıroğlu - Lozan Zafer mi, Hezimet mi? (1971), II/191 v.d.

(148) Bayur, I/295.

(149) Doç. S. Akşin de Kurtuluş Savaşı verilmesi için Atatürk'e para verilmediği kanısında.

derken üç-beş kişilik kurulunun giderleri için 70.000 lira verilmişti (150). Anadolu'daki ulusal direnişleri bastırmak için merkezken gönderilen Şehzade Abdurrahim başkanlığındaki Öğüt Kuruluna 3 milyon lira para ödenmişti (151). Bol bol ödemelere bakıldığında M. Kemal ve 18 kişilik kuruluna ödendiği savunulan para hiç de çok sayılmaz. Bilindiği gibi bu kurul 18 kişiydi ve Anadolu'da uzun süre kalacaklarından ailelerinin giderleri de peşin ödenmesi gerekiyordu.

Fakat M. Kemal ve Kurulunun Anadolu'da büyük parasal sıkıntılar çektiği göz önüne alınırsa savunulan "büyük paralar"ın varlığından kuşkulanıyor. Sanırım yalnızca, aylıkları ödenerek gönderilmiş olmalılar.

Bakanlar Kurulunun (Meclis-i Vükelâ) tutanaklarını inceleyen Prof. T. Gökbilgin'in yaptığı açıklamalara bakılırsa bu rakam sanıldığı gibi büyük değil, bir görevli aylığı düzeyinde. M. Kemal'in Bakanlar Kurulunda görüşülen mektubuna bakılırsa; M. Kemal'in Anadolu'da mülkî makamlar emrinde kullanılmak için belli bir paranın verilmesini, "kendisinin İstanbul'da hareketi sırasında aldığı 1000 liranın 300'ünü Samsun mutasarrıflığına verdiğini, aynı durumun öteki illerde de olduğunu" yazmaktadır. Hükûmet bu sorunu çözücü kararlar aldığı gibi, 1 Haziran 1919'da da "M. Kemal ve kurulunun ödeneği Savaş Bakanlığı bütçesinden verildiği belirtilerek, ödeneklerine yarım aylık oranında bir zam kararı" alıyordu. Bu karardan anla-

(150) İ. M. Kemal İnal - Osmanlılar Devrinde Son Sadrazamlar, s. 2059.
(151) Akşin, s. 250.

şıldığına göre, kurulun aylık ödeneğinin yarısı 57.269 kuruştu. Bakanlar Kurulu bu zammı kabul ediyordu (152).

Karar tutanaklarından anlaşıldığına göre, 9. Ordu Müfettişliğiyle Anadolu'ya görevlendirilen M. Kemal'e yalnızca 1000 lira verilmiştir. 18 kişilik kurulun aylığı ise 114.538 kuruştur. 1 Hazirandan itibaren, 57.269 kuruş da zam yapılmıştır. Demek ki savunulan "büyük paralar" yalnızca bir uydurmadan, sonradan yaratılan bir masaldan ibaret. Çünkü Atatürk'ün Osmanlı Bakanlar Kuruluna gönderdiği mektup ve Bakanlar Kurulunun kararı bunun açık kanıtıdır.

M. Kemal ve kurulu Anadolu'da para sıkıntısı çekmişti. M. Kemal İstanbul'da "Minber"e de bir miktar para koymuştu. Suriye'de Cemal Paşa'ya sattığı atlarından adığı parayı da bir tüccara kaptırmıştı. Askerlik aylığıyla geçiniyordu (153).

Anadolu'ya geçerken para sorununu Rauf Bey'le görüşmüşlerdi. Karakol örgütünden Topçuoğlu Nazmi Bey, Rauf Bey'le beşbin lira Anadolu'ya göndermiştir (154). Erzurum'dan Sivas'a gidilirken de para sıkıntısı Binbaşı Süleyman Bey'in verdiği 900 lirayla çözülmüştü (155). Halktan para istenmekten çekiniliyordu (156). Erzurum ve Sıvas'ta delegeleri genellikle ileri gelir kimseler ağırlıyor-

(152) Gökbilgin, I/84; Akşin, s. 335.
(153) Bayur, I/289.
(154) Rauf Bey'in bu anısı için bkz: Kandemir, s. 33.
(155) Mazlar Müfit Kansu - Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, I/173; Kandemir, s. 33; Selek, s. 130.
(156) Kansu, I/269 v.d. (157) Doğan Avcıoğlu - Türkiye'nin Düzeni (1969), I/204.

lardı. Otomobillerin benzinleri, Sıvas Amerikan okulundan hediye olarak sağlanmıştı. Sıvas Osmanlı Bankası müdüründen zorla bin lira ödünç alınmıştı. Sıvas-Ankara yolculuğunda kurul Hacı Bektaş dergâhı şeyhi Cemalettin Efendi'den yardım görmüştü. Aynı sıkıntılar Ankara'da da yaşandı. Müftü Rıfat Efendi tüccardan 800 liranın üzerinde para toplamıştı. Moskova'ya gidecek kurulun yolluğu tüccardan ödünç alınmıştı (157).

Bu kanıtlar umarım, M. Kemal'in "büyük paralar" ve "devlet bütçesiyle" Anadolu'ya gönderildiği uydurmasını ve masalını çürütür nitelikte.

---

(157) Doğan Avcıoğlu - Türkiye'nin Düzeni (1969), I/204.

6 - Anadolu'ya Gönderilişi Olayında, M. Kemal'in Özel Kişiliğinin Payı:

Prof. G. Jaeschke'nin de doğruladığı gibi, Atatürk'ün bu yetkileri koparmak için gösterdiği çaba küçümsenemez. Üstün bir başarıyla sonuçlanmıştır. Atatürk'ün kopardığı 6.5.1919 tarihli yönerge (talimatname) üstün değerde bir diplomasi örneğiydi. M. Kemal'in asıl amacını gizleyerek, kendisine ve düşüncesine karşı olan bir hükümette böylesi bir yetki belgesini alabilmesi onun bir devrimci olarak siyasal kişiliği ile olgun ve yetkin diplomatlığını ortaya koymaktadır (158). Bu olay da bir kez göstermektedir ki, M. Kemal eşi az bulunur bir taktik adamıydı. Devrimini gerçekleştirebilmek için büyük bir önderlik örneği ortaya koymuştu. M. Kemal'i ölümsüzleştiren, dünyanın sayılı devlet adamları arasına sokan da, onun bu taktik, diplomasi ve devlet adamı kişiliğidir.

(158) Eroğlu, s. 45 v.d.

BÖLÜM
2

ATATÜRK'ÜN ANADOLU'YA GEÇİŞİNDEN SONRA, PADİŞAH, İSTANBUL HÜKÜMETİ VE İNGİLİZLER'İN ORTAK TUTUMU

Şimdi şu soruları bir başka açıdan değerlendirmeye çalışalım. Padişah Vahdeddin, İstanbul Hükûmeti ve İngilizler açısından bakalım. Dolayısıyle; 1) İstanbul yönetimi Kurtuluş Savaşını düşünüyor muydu? İstiyor muydu? 2) M.Kemal'i Anadolu'ya göndermekle padişah ve İstanbul Hükûmeti, M.Kemal'in Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı başlatmasını mı istiyorlardı? 3) Padişah ve İstanbul Hükûmetince M.Kemal'e açıkça Anadolu'da Kurtuluş Savaşı'nı başlatma görevi verilmediğine göre, böyle bir gizli amaçları var mıydı? 4) İngilizler'le ortak davranışlarındaki amaçları neydi? 5) M.Kemal'i ve ulusal direniş i yok etme yarışındaki payları neydi?.. sorularına yanıtlar aranacaktır. Aslında M.Kemal'in Anadolu'ya geçişinden hemen sonraki İstanbul'un tutumu bu soruların açık yanıtıdır. Biz belgeler ışığında soruna bakıp, değerlendirmek istiyoruz. Olaya Padişah, Damat Ferit, İstanbul Hükûmeti ile İngiliz deste-

ği ve yönlendirmesi açısından bakarak; belgeler ve kanıtlar ışığında aydınlığa kavuşturmaya çalışacağız.

I- PADİŞAH VAHDEDDİN'İN TUTUMU:

Vahdeddin 4 Temmuz 1918'de tahta çıktı. Osmanlı İmparatorluğu en kötü dönemini yaşıyordu. I. Dünya Savaşında yenik çıkılmıştı. Gelecek karanlıktı. Yeni padişah bu sorunlara acaba çözüm bulabilecek miydi?

Bir takım tanıyanların "zeki" olarak değerlendirmelerine karşın, genellikle mabeyin başkâtibi Ali Fuat (Türkgeldi) Bey onu; "kuşkulu", "kurnaz", "kararsız" ve "tereddütlü" buluyordu (159). İyi bir II. Abdülhamit taklitçisiydi (160). Fransız temsilcisi Vahdeddin padişah olurken onu Fransız yetkililerine "çok zeki, etken, çok hırslı, soğuk yaradılışlı, içten pazarlıklı ve iradeli bir kişi" olarak tanıtıyor. Onun hakkında Genç Türkler'in şu kanıda olduğunu belirtiyor:

"Vahdeddin aynen Abdülhamit'in karakterini taşır. Bizde hiç güven uyandırmamıştır; ama bir gün hükümdar olursa vay halimize."

Padişahın yakınlarından birinin değerlendirmesi de şu sözlerle bildirilir:

"Vahdeddin otoriter ve hilekâr, doğası bakımından ikinci bir Abdülhamit olacaktır. Belki biraz daha zeki... ve hilekâr... daha inatçı... soğuk ve esnek" (161).

Başa gelince oldukça başarısız kalmış, en büyük ya-

(159) Ali Fuat Türkgeldi - Görüp İşittiklerim, s.293, 299; İnal, s.2099.
(160) İnal, s.2099.
(161) Tarih ve TOplum Der. Sayı: 16, s.275.

nılgısı da mizaç olarak kendisine çok benzeyen ve birbirini tanımayan D.Ferit'i beş kez başbakanlığa getirmesi olmuştur. Birbirlerine oldukça benziyor ve aynı yolu izliyorlardı (162).

Katı bir İttihat Terakki düşmanı oluşu (163), İngiliz ve D.Ferit'in etkisinde kalışı, onu kendinden önceki Osmanlı Hükümetini yargılama ve suçlu bulma yoluna götürdü. Enver, Talat ve Cemal Paşalar'a aşırı kin duyduğundan, bunların yargılanıp asılmalarını istedi. Böylece yenen devletlere yaranmak istiyordu. Oysa Anlaşıklar (İtilâf Devletleri) Bırakışma imzalanırken savaş suçlularının teslimini dahi istememişlerdi (164).

Savaş Divanı kurdurularak tüm İttihat Terakki ileri gelenleri tutuklanıp, yargılandı.

Ermeni kıyımı ve göçürümü suçluları saptanarak ağır cezalara ve ölüme çarptırılanlar oldu (165). Böylece Osmanlı Devletini Ermeni kıyımıyla suçlanmış ve yargılamalarla bu suçu ispatlamış oluyordu ki, bu yanılgı ve politika hatası bugüne dek gerilememekte ve tüm Türk halkıyla birlikte bu yanlış siyasanın cezası çekilmektedir.

Yurtseverliğinden kuşkulanılacak ölçüde gevşek davranıyor, ulusal sınırlardan ve ülke bağımsızlığından ödünler veriyordu. Ekim 1918'de Mondros Bırakışmasına giden

---

(162) Halit Ziya Uşaklıgil - Saray ve Ötesi, s.111; İnal, s.2071; Tanıyanların gözlemleriyle D.Ferit'le karşılaştırılması için bkz: Akşin, s.597.

(163) Vahdeddin şehzadeliğinden beri İttihat Terakki düşmanıydı. 31 Mart olayından önce Derviş Vahdeti'nin kurmuş olduğu "İttihat-ı Muhammedi" örgütüne üyeydi. Bkz: Akşin, s.37 v.d.

(164) Mikusch, s.177 v.d.

(165) Geniş bilgi için bkz: Gökbilgin, 1/8, 36, 55; Tansel, I/74, 105, 125; Bıyıkoğlu, I/24; Bayur, I/267 v.d. D.Ferit'in yayınladığı padişah buyruğunun metni için bkz: İnal, s.2043.

kurula "Osmanlı hanedanının haklarını saklı tutmak koşuluyla bir takım illere "yönetsel özerkliklerin verilmesini" (166) önermişti.

Padişah Vahdeddin işgalci güçlerin isteğiyle (167) İttihatçı olarak gördüğü (168) ve kendisine karşı sandığı (169) Osmanlı Mebuslar Meclisi'ni 21 Aralık 1918 günü Anayasa'nın kendisine tanıdığı 7. maddeye dayanarak, Meclis'te görüşme açmadan bir "ferman"ıyla (170), özellikle Hürriyet ve İtilafçılarla anlaşarak (171) kapadı (172). Böylece daha başında İngilizlere ve belli çevrelere karşı teslimiyetini ortaya koymuş oluyordu.

30 Mart 1919'da, İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ile görüşen D.Ferit, "Türkiye'nin İngiltere'ye, ancak yalnız İngiltere'ye bağlı" olmak istediğini sağlayan ve padişah Vahdeddin'in kendi eliyle yazdığı bir tasarının Fransızca çevirisini İngiltere Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmek üzere Amiral'e vermişti. Padişah şunları istiyor-

---

(166) Türkgeldi, s.170; Bayur, I/261.

(167) Vahdeddin dış güçlerin baskısını 27.1.1919'da Ali Fuat'a "Bize baskı ile Mebuslar Meclisini dağıttırdılar" sözüyle anlatmaktadır. Bkz: Türkgeldi, I/182 v.d.; Bayur, I/248; Sonyel (1973), I/45 v.d. Fethi Bey de bu baskıyı şöyle dile getirmektedir: "Kısa zamanda, Meclis'in dağıtılmasının İngiliz-Fransız-İtalyan ortak baskı ve isteği sonucu olduğunu anladık," diyor. OKyar, s.266.

(168) Fethi Bey, "Üç işgalci devlet, bu Meclis'in İttihat ve Terakki yanlısı olduğunu, yasal seçimle işbaşına gelmediğini savunmuşlardı," diyor. Okyar, s.266. İttihat Terakki yanlısı oluşu nedeniyle kapatılmaya zorlanışı hakkında bkz: Gökbilgin, I/21.

(169) Gökbilgin, I/21; Tansel, I/76.

(170) Padişah fermanının metni için bkz: Türkgeldi, I/184; Tansel, I/78.

(171) Meclis'in dağıtılmasında İttihat Terakki'li üst düzeyli görevlilerin kesinlikle bilgisi yoktu. Bkz: Gökbilgin, I/22; H.İ.'lilerle ortak hareket edilerek bu karar alınmıştı. Bkz: Gökbilgin, I/20,22

(172 Vahdeddin'in Meclis'in kapama kararını M.Kemal'le gizli görüştükten sonra aldığı doğrultusunda yorumlar çıkarsa da gerçekle bağdaşmamaktadır. Bkz: Şapolyo, s.254; Mikusch, s.180.

du: 1) İslâm ülkeleri Osmanlı halifeye bağlı olacak, 2) İngiltere onbeş yıl boyunca Türkiye'nin yabancılara karşı bağımsızlığını korumak ve iç düzenini sağlamak için gerekli bulduğu yerleri işgal edecektir". 3) Ermenistan "bağımsız ve özgür bir Cumhuriyet olacaktır". 4) Burgaz - Enes çizgisi Trakya sınırı olacaktır. 5) Boğazlar İngiltere'ce işgal edilecektir. 6) Sultan'ın gerekli göreceği Osmanlı Bakanlıklarına İngiliz müsteşarları atanacaktır." 7) Onbeş yıl boyunca vali danışmanlıklarına İngiliz başkonsolosları atanacaktır.

8) Yerel meclisleri İngliiz konsolosları denetleyecektir. 9) İngiltere merkez ve taşrada malî denetim yapabilecektir (173).

Padişah, Damat Ferit ve Hükümet üyeleri açıkça İngiliz yanlısıydılar. İngiliz Sevenler Derneği'nin kurucusu ve üyeleriydiler. Türkiye'nin kurtuluşunu İngiltere'nin güdümünde görüyorlardı (174). Vahdeddin başa geçince, "hangi koşullarla olursa olsun" barış yapmayı düşünüyordu. Ateşkes koşullarını öğrenirken İzzet Paşa'ya; "Bu koşullar çok ağır olmalarına karşın, kabul edelim. Öyle sanıyorum ki, İngilizler'in Doğu'da yüzyıllarca süren dostluğu ve kayırıcı siyasası değişmeyecektir. Biz onların hoşgörüsünü daha sonra elde ederiz" diyordu. Sait Molla'yı İngiliz dostluğunu sağlamada kullanıyor, Molla'nın yıkıcı tutumuna bile göz yumuyordu. I. Dünya Savaşında Almanya'nın yanında savaşa girilişe karşı çıkıyor, "akılsızca yapılmış bir hareket"

(173) Bu belgenin metni ve hakkında bilgi için bkz: Bayur, I/270 v.d.; Akşin, s.233.

(174) Vahdeddin'in açık İngilizciliği hakkında geniş bilgi için bkz: Akşin, s.413 v.d.

olarak niteliyor, "eğer başta olsaydım bu üzücü olay olmazdı", diyordu. İngilizler'e olan sevgi ve saygısını "babasından miras aldığını" savunan padişah, İngiltere'yle "dostluk ilişkilerini yeniden güçlendirmek için elinden geleni yapacağını açıklıyordu. İngiliz yetkilileri Padişah Vahdeddin'i gerçekten iyi bir "İngiliz dostu" görmelerine karşın aciz olduğundan, yardımdan çekiniyorlardı.

Prof. Jaeschke'nin vurguladığı gibi "İngiliz dostluğunu kazanmak için yalvarıp yakarmaları" İngiltere'nin çıkarları söz konusu olduğu sürece yürütüldü (175).

Birinci bölümde M.Kemal'in hangi koşullar altında ve hangi amaçlarla Anadolu'ya gönderildiğini görmüş, ülkeyi kurtarmak gibi bir amaçları olmadığını belgelemiştik. Düşünülen şey İngiltere'nin isteğini yerine getirerek, Anadoluda filizlenmeye başlayan direniş eylemlerini yok etmektir. Kaldı ki M.Kemal'in Anadolu'ya geçişiyle yanlış adım attıklarını, yok etmek istedikleri şeye can verdiklerini anlayacaklar, önlemler arayacaklardır. Durum karşısında padişahın tutumu şöyle olacaktır. Belgeleyelim.

Öncelikle padişah, M.Kemal'in davranışına kızıyordu. M.Kemal'in adını küfürle ağzına alıyor, onun Türk ve Müslüman olmadığını, asi olduğunu vurguluyordu. İşte belgeler:

Vahdeddin 21 Mart 1921 günü İngiltere Yüksek Komiseri Rumbold'a şunları söylüyordu:

"Bir avuç eşkiya tam bir etkinlik kurmuşlar... Ankara'nın liderleri bu ülkede dikili ağacı olmayan; ne kan bağıyla, ne de başka bir şeyle ülkeye bağlı olmayan kimse-

(175) Jaeschke, s.1-7 arası; Sarıhan (1982), I/39.

ler... M.Kemal kökeni belli olmayan Makedonya devrimcisidir. Kanı Bulgar, Sırp, Rum herşey olabilir. Daha çok Sırp'a benziyor. Onların arasında gerçek bir Türk yoktur. Gerçek Türk özüne bağlıdır".

6 Nisan 1920'de de padişah, M.Kemal'le çevresinin Bolşevik ve İttihatçı olduğunu söyleyerek İngiltere'nin düşmanlığını üzerlerine çekmeye çalışıyordu:

"Ankara'nın askerî devrim örgütü yalnızca eski İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden dirilmesidir. Yunan saldırısının uyandırdığı duyguları sömürerek göz boyamaya olanak sağlayan ulusçuluk maskesi arkasına gizlenmiştir. Halkın % 90'ı Ankara'nın gidişine karşıdır. Ancak onların baskı yöntemleriyle başkaldırmaları önlenmiştir".

23 Mayıs 1921'de Vahdeddin açıkça Ankara'yı Bolşevik olarak niteliyor; karıştırıcı ve çılgın olduklarını vurguluyor ve anlaşıkların buna önlem almalarını öneriyordu.

"Ankara liderleri kişisel amaçlarına bağlı olarak karıştırıcılığı destekliyorlar. Suçsuz halk her ikisinin de kurbanıdır. Kendi öz ülkesi çılgın düşünceli halkla dolup taşıyor. Onlar Bolşevik yardımına güveniyorlar... Güdülecek siyasa (...) Bolşevikleri Kafkasya ötesine almak olmalı".

Vahdeddin 7 Ağustos 1922 tarihinde de M.Kemal ve çevresini şöyle karalıyor, İngilizler'i üzerlerine kışkırtıyordu:

"Onlar bir devlet değil, belki asîler ve ihtilâl ciler topluluğudur. Onlar İttihat ve Terakki Partisi'nin yeniden ortaya çıkışıdır. Bunlar çeşitli adlar altında kendi öz çıkarları için bu ülkeye egemen olmaya çalışmışlardır. Bunlar yalnızca Bolşeviklerdir. Ben ve hükûmetim barış yapmaya, bu yolda özveride bulunmaya hazırız. (...) Asîleri yok etmek için yasal hükûmet desteklenmelidir".

Padişah, "Savaşın amansız düşmanı olduğunu", şeref ve onurun onunla "asî lider arasında herhangi bir uzlaşma olanağı tanımadığını" açıkça söylemekten çekinmiyordu. M.Kemal ve çevresiyle uzlaşmayı şerefsizlik olarak niteleyen padişah, kaldı ki İngilizler'e tutsaklığı onur belgesi olarak görüyordu (176).

Padişah Vahdeddin Anadolu'nun gücü karşısında yetersiz kalınca sürekli olarak bu hareketi İngiltere'ye şikâyet ediyor ve bastırılmasını istiyordu. İngiliz Yüksek Komiserliği görevlilerinden Hohler'in 4.8.1919 günü ülkesine verdiği raporda; padişahla görüştüğünü, M.Kemal ve arkadaşlarının hareketlerinden çok kaygılandığını, gecikmeden birşeyler yapılmasını istediğini yazıyordu (177). 7.8.1922'lerde padişah, İngiliz yetkilisi Rumbold'dan "Anadolu'nun Kemalistler'in yürüyüşlerine uygun olmayacak bir biçimde boşaltılmasını", "Kemalist ayaklanmacıları temizlemekte yardımcı olunmasını" isteyeceği gibi (178), Ryan'a da 10 Nisanda göndereceği bir adamı yoluyla "işgal edilen toprakların Merkezi Hükûmete teslimini, aksi durumda Kemalistlerin etkinliğinin oldukça artacağı"nı söylüyordu. Yine Rumbold'un verdiği bilgilere göre padişah, Anadolu eylemini Bolşevik olarak nitelediği gibi, İngiltere'ye karşı yönelmiş bir hareket olarak değerlendiriyor, İngiltere'yi Anadolu hareketi üzerine kışkırtıyor ve böylece İngiltere tutsaklığında kendi yerini koruyabileceğini sanıyordu. Kısaca ülkesini kendi saltanatına değişiyordu. Rumbold Vahdeddin'le olan görüşmesini şöyle dile getiriyor.

(176) Belgeler için bkz: Jaeschke, s.161 v.d.; Avcıoğlu (1974), I/205 v.d.
(177) Jaeschke, s.104; Sarıhan (1984), II/33.
(178) Avcıoğlu (1974), I/183.

"Bolşevik olarak nitelediği Kemalistlerin içinde bulundukları durumu yeniden gözden geçirdi. Onların bir çeşit silahsız hükümet darbesi yaparak hükümeti devirdiklerini anlattı... Kemalistlere karşı olan ve Müslüman olmayan uyruğun kötü durumundan söz etti. (...) Bütün bu halkın güdümünü bize bırakmak zorunda (!) olduğunu söledi.(...) Kemalist darbe, görünüşte ulusun bir iç işidir; ama gerçekte ise Anlaşıkları büyük ölçüde ilgilendirir" (179).

Padişah'ın M. Kemal'e ve Anadolu eylemine kızgınlığı aşırı ölçüdeydi. Öyle ki Kurtuluş Savaşı'nda Türkler'in başarısını dahi kabullenememişti. Sevinilecek bu olaya tepki göstermişti. Türk askerlerinin İzmir'e girmesi üzerine Tevfik Paşa Hükümeti M. Kemal'i kutlamak istediyse de Vahdeddin karşı çıktı ve telyazısı göndermesini önledi. Hükümetin ısrarlarına karşın padişah Ankara'yı kutlamadı (180).

9.8.1919 günü M. Kemal padişah buyruğuyla ordudan çıkarılmış, fahrî yaverlik san ve nişanları geri alınmıştı (181). 7/8 Temmuz günü III. Ordu Müfettişliği görevine son verildiğinden, M. Kemal de hem ordudan hem de görevinden ayrılmıştı (182).

Padişah, Anadolu hareketine karşıtlığını 20.9.1919 günü yayınladığı kendi adını taşıyan bir bildirisiyle açıkça ortaya koydu. Bu bildiri Başbakan D. Ferit'in bir genelgesiyle birlikte duyurulmuştu. Böylece padişah, Başbakan Ferit ve İngiltere aynı cepheden hareket edivordu. Padişah hal-

(179) Jaeschke, s. 248.
(180) Jaeschke,s. 163 v.d.
(181) Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, s. 56.
(182) A. İ. İ. A. B., s. 48; Sarıhan (1984), II/43.

kı sakin olmaya ve Hükümetin buyruklarına uymaya çağırıyordu. Halkla Hükûmet arasında ayrılık olmadığını, büyük devletlerin tüzegen (adil) olduklarını, onurumuzu koruyacak bir barışın yapılmasını sağlıyacaklarını vurguladı (183). Kaldı ki Temsilci Kurulun aldığı önlemlerle bu bildiri Anadolu'ya pek sokulmadı. Ulaştığı yerlerde de etkisi olmadı.

30.9.1919'da Amiral de Robeck, L. Curzon'a Padişahın, M. Kemal'in etkisinin yayılışında, korkuya kapıldığını, "İngiliz yetkililerinden güç kullanarak ulusçuları durdurmalarını istediğini" yazıyordu (184).

5.4.1920'de Ferit Paşa başbakanlığa getirildiğinde, bir İngiliz yüzbaşısının önünde padişahın buyruğunu okudu. Bu buyrukta padişah, "kendisine M. Kemal ve arkadaşlarının hakkından gelinmesi" görevini veriyordu (185).

Savaş Divanı 11.5.1920'de M. Kemal ve arkadaşları hakkında ölüm cezası vermişti. Karar 24.5.1920 tarihinde "ele geçirildiklerinde yeniden yargılanmaları" koşuluyla, Padişah Vahdeddin'ce onaylanarak Padişah buyruğu (İrade-i Seniyye) olarak başbakan Ferit Paşa'nın imzasıyla yayınlandı. Böylece M. Kemal, Kara Vasıf, Fuat Paşa, Rüstem, Dr. Adnan ve Halide Edip ölümle cezalandırılmış oluyorlardı. Ayrıca padişah 25.5.1920'de Fevzi Paşa (Çakmak), 6.6.1920'de de İsmet (İnönü), Bekir Sami, Celâlettin Arif, Dr. Rıza Nur, Yusuf Kemal, Mehmet Rıfat (Börekçi), Fahretin (Altay)'ların "idam fermanlarını" onayladı. Ferman şöyle:

---

(183) Bkz: Söylev, I/113; Sarıhan (1984), II/115; Yorum için bkz: Akşin, s. 580 v.d.; Bildirinin tam metni için bkz: Kansu, I/287; Nutuk - Ves. III/1005 v.d.; Karabekir (1969), s. 267.

(184) Ulubelen, s. 201; Belge: 530.

(185) Sarıhan (1984), II/410.

"Kuvayi Milliye adı altında çıkarttıkları karışıklık ve Anayasa'ya aykırı olarak halktan para toplamak, asker almak, bunun aksine hareket edenlere işkence ve eziyet ederek kentleri yıkmaya kalkışmak suretiyle iç güvenliği bozanların düzenleyicisi ve kışkırtıcısı oldukları savıyla haklarında dâvâ açılan Üçüncü Ordu Müfettişliğinden uzaklaştırılıp askerlik mesleğinden çıkartılmış bulunan Selânikli Mustafa Kemal Efendi, eski 27. Fırka Komutanı emekli Albay Kara Vasıf Bey, eski 20. Kolordu Komutanı Mirliva Salacaklı Fuat Paşa ile eski Washington elçisi ve Ankara milletvekili Salacaklı Alfred Rüstem ve eski sağlık müdürü İstanbul'lu Dr. Adnan Bey'le Üniversite Batı Edebiyatı eski öğretmeni İstanbul'u Halide Edip Hanım'ın açıklaması 11 Mayıs 1920 tarihli ve 20 sayılı hüküm tutanağında yazılı olduğu üzere Mülkiye Ceza Yasasının 45. maddesinin 1. fıkrasının yollamasıyla 55. maddenin 4. fıkrası ve 56. maddesi uyarınca sahip oldukları askeri ve sivil rütbe ve nişanlarla her türlü resmi ünvanlarının kaldırılmasına ve idamlarına, bu durumda kaçak bulunmaları nedeniyle mallarına el konularak yönetimine göre yönetilmesine dair İstanbul Birinci Sıkıyönetim Savaş Divanınca arkasında verilen hüküm ve karar ele geçirildiklerinde yeniden yargılanmak koşuluyla onaylanmıştır.

Bu buyruğu yürütmeye Savaş Bakanı görevlidir' (186).

Vahdeddin giderek tutumunu daha da sertleştiriyordu. M. Kemal ve arkadaşlarını ölümle cezalandıracağı gibi, fetvalar verdirerek, İngiliz parasıyla ayaklanmalar düzenlenerek Anadolu eylemini bastırmaya çalışıyordu. Ne var ki kendisini aşmış olan bu harekete gücü yetmedi.

Vahdeddin'in vatan hainliği, İngiliz yanlılığı ve Ulasal Savaşım düşmanlığının en açık belirtisi şu olayla da ortaya çıkar.

İngiltere'nin İstanbul temsilcisi S. H. Rumbold'un İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a 7.3.1922 tarihinde gönderdiği gizli yazıdan anlaşıldığına göre; Türkiye Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey'in başkanlığında bir kurulu Avrupa'ya göndermişti. Yunan propagandasına karşın Türk tezi tanıtılmaya çalışılacaktı. Kurul üyelerinden özel yazman Kemal Bey ilgili evrakları kayınpederinin evine bırakmıştı. Vahdeddin ajanları yoluyla bu evrakların fotokopilerini aldırmış, yine evrakları yerine koydurmuş, fotokopileri 6.3.1922 günü bir mabeyincisiyle İngiltere Yüksek Komiserliği baştercümanına göndermişti. Padişah bunu yapmakla ülkesini işgalinde bulunduran bir devlete hizmet etmiş, ulusal akıma ve yurdu kurtarma çabalarına hiyanet etmiş oluyordu (187).

---

(186) Bu belgenin metni için şu kaynaklara bkz: A. İ. İ. A. B, s. 83; Yakın Tarihimiz, s. 265; Aydemir (1971), II/301; Goloğlu (1970), s. 193. Savaş Divanı'nın 11.5.1920 tarihinde verdiği ikararın, 13 Mayıs tarihli "Peyamı Sabah" gazetesinin "Mustafa Kemal ve Hemparalarının İdamı" başlığıyla verdiği karar metni için bkz: Kansu, II/583 v.d.

(187) S. R. Sonyel - "Son Osmanlı Padişahı Vahidettin ve İngilizler", Belleten, c. 39, sayı: 154, s. 257-264.

Belgeler ışığında bakıldığında Vahdeddin'in Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın düzenleyicisi, destekçisi olmayıp; bizzat baltalayıcısı olduğu ortadadır. Elinden gelseydi hareketi daha başından boğacaktı. Ne böylesi bir savaşımı düşünmüştü, ne de istiyordu. M. Kemal'i böylesi bir savaşım için de göndermemişti. Yaptığı şey de İngiltere'yi kandırmak için bir siyasa uyarlaması değildi (188). Eğer böyle bir tasarısı olsaydı, bu ölçüde somut olarak Anadolu eylemini yok edici davranışlara girmez, Hükümetinin de yine bu ölçüde düşmanlık göstermesine izin vermezdi. Bunların yanı sıra kuramsal bir bağımsızlık anlayışına da sahip değildi, zaten (189).

---

(188) Padişah Vahdeddin başmabeyincisi Ali Fuat'a 27.1.1919'da şöyle dert yanar: "Yabancılar pek amansız. Gece gündüz ne çektiğimi bir Tanrı bilir, bir ben bilirim. Bize baskı ile Mebuslar Meclisini dağıttırdılar. Düşüncelerini hissettirerek değil, bir bakıma açıktan açığa zorluyorlar. (...) 'Karşımızda başvuracak güç olarak yalnız sizi tanırız' diyorlar. Yani 'sözlerimizi yerine getirmezseniz sizi de tanıyamayız' demek istiyorlar." Bkz: Türkgeldi. I/182 v.d.; Sonyel (1973), I/45 v.d.; Bayur, I/248.

(189) Gerçi Vahdeddin Anadolu'da gelişen bağımsızlıkçı ulusal akım karşısında sertliğini ve düşmanlığını İngiliz baskısına bağlıyorsa da (Bkz: Türkgeldi, I/182 v.d.) oldukça nefret ettiği ve "entrika çeviren bir parti" olarak nitelediği (Bkz: Sonyel (1973), I/63) Anadolu ulusal akımına yararı olacak hiçbir gizli-açık yardımda da bulunmamıştı. Elinden geldiği kadarıyla İngilizler'le birlik olup bu hareketi boğmaya çalışmış; ülkeyi açık bir İngiliz sömürgesi durumuna getirmeyi istemişti. Sanırım bu tutum ve davranışlara "yurtseverlik" değil, Atatürk'ün damgasını vurduğu gibi "vatan hainliği" demek gerekir.

Atatürk
- Atatürk'ün Yazdığı Yurttaşlık Bilgileri

Bülent Tanör
- Kurtuluş (Türkiye 1918-1923)
- Kuruluş (Türkiye 1920 Sonraları)

Prof. Dr. Sina Akşin
- Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi I-II

Prof. Dr. Macit Gökberk
- Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk

Yunus Nadi
- Türkiye'yi Sokakta Bulmadık

Falih Rıfkı Atay
- Baş Veren İnkılapçı (Ali Suavi)

Bâki Öz
- Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
- Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük

Sabahattin Selek
- Milli Mücadele (Büyük Taarruz'dan İzmir'e)

İsmail Arar
- Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı

Prof. Dr. Niyazi Berkes
- 200 Yıldır Neden Bocalıyoruz I-II

Ceyhun Atuf Kansu
- Devrimcinin Takvimi

Paul Dumont-François Georgeon
- Bir İmparatorluğun Ölümü (1908-1923)

Ali Fuat Cebesoy
- Sınıf Arkadaşım Atatürk I-II

Abdi İpekçi
- İnönü Atatürk'ü Anlatıyor

Paul Dumont
- Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev

Kılıç Ali
- İstiklâl Mahkemesi Hatıraları

Prof. Dr. Niyazi Berkes
- Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler I-II

S. İ. Aralov
- Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları I-II

Sabahattin Selek

- İsmet İnönü'nün Hatıraları
  Nurer Uğurlu
- Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu
  George Duhamel
- Yeni Türkiye Bir Batı Devleti
  Bülent Tanör
- Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları
  Prof. Dr. Suna Kili
- Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli
  Falih Rıfkı Atay
- Atatürk'ün Bana Anlattıkları
  Reşit Ülker
- Atatürk'ün Bursa Nutku
  Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
- İslamcılık Cereyanı I-II-III
  M. Şakir Ülkütaşır
- Atatürk ve Harf Devrimi
  Kılıç Ali
- Atatürk'ün Hususiyetleri
  Mustafa Kemal
- Anafartalar Hatıraları
  Ecvet Güresin
- 31 Mart İsyanı
  Doğan Avcıoğlu
- 31 Mart'ta Yabancı Parmağı
  Metin Toker
- Şeyh Sait ve İsyanı
  Süleyman Edip Balkır
- Eski Bir Öğretmenin Anıları
  Yunus Nadi
- Birinci Büyük Millet Meclisi
  Kemal Sülker
- Dünyada ve Türkiye'de İşçi Sınıfının Doğuşu
  Prof. Dr. Neda Armaner
- İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nurculuk
  Fazıl Hüsnü Dağlarca
- Destanlarda Atatürk / 19 Mayıs Destanı
  Yunus Nadi
- Mustafa Kemal Paşa Samsun'da
  İsmet Zeki Eyuboğlu
- İrticanın Ayak Sesleri
  Nuri Conker
- Zâbit ve Kumandan

Mustafa Kemal

- Zâbit ve Kumandan ile Hasbihal
  İsmet Zeki Eyuboğlu
- İslam Dininden Ayrılan Cereyanlar: Nakşibendilik
  Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur
- Ermeni Meselesi I-II
  Talât Paşa
- Hatıralar
  Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya
- Hürriyet'in İlanı
  İsmet İnönü
- Lozan Antlaşması I-II
  Sami N. Özerdim
- Yazı Devriminin Öyküsü
  Nurer Uğurlu
- Atatürk'ün Askerlikle İlgili Kitapları
- Atatürk'ün Askerlikle İlgili Çeviri Kitapları
  Halide Edip Adıvar
- Türkün Ateşle İmtihanı I-II-III
  Prof. Dr. Muammer Aksoy
- Atatürk ve Tam Bağımsızlık
  Prof. Dr. Şerafettin Turan
- Atatürk ve Ulusal Dil
  Johannes Glasneck
- Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye I-II-III
  İsmet İnönü
- Cumhuriyet'in İlk Yılları I-II
  Gâzi Mustafa Kemal
- Yarın Cumhuriyet'i İlan Edeceğiz (Nutuk'tan)
- Yarın Cumhuriyet'i İlan Edeceğiz (Söylev'den)
  Fazıl Hüsnü Dağlarca
- Gâzi Mustafa Kemal Atatürk
  Eylemde/10 Kasımlarda
  Ruşen Eşref Ünaydın
- Atatürk'ü Özleyiş I-II
  Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil
- Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak
  Prof. Dr. A. Afetinan
- M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım
  Falih Rıfkı Atay
- Zeytindağı
  Prof. Dr. Suat Sinanoğlu
- Türk Hümanizmi I-II-III

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

- Batılılaşma Hareketleri I-II

Charles N. Sherrill

- Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları/Mustafa Kemal I-II

İsmet Zeki Eyuboğlu

- Karanlığın Ayak Sesleri / Kadirilik

Dr. Bernard Caporal

- Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-II

Dr. Bernard Caporal - Neşe Doster

- Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını III - Kronoloji

Ruşen Eşref Ünaydın

- Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülâkat

Kurt Steinhaus

- Atatürk Devrimi Sosyolojisi I-II

Bahir Mazhar Erüreten

- Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları

Sabahattin Eyuboğlu

- Köy Enstitüleri Üzerine

Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu

- İlk Meclis

Prof. Dr. A. Afetinan

- M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları

Yunus Nadi

- Cumhuriyet Yolunda

Falih Rıfkı Atay

- Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs

Gâzi Mustafa Kemal

- 1919 Yılının Mayısının 19'uncu Günü Samsun'a Çıktı

Nadir Nadi

- 27 Mayıs'tan 12 Mart'a

Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur

- Balkan Savaşları / Birinci Balkan Savaşı I-II-III

Tayfur Sökmen

- Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar

Dr. Abdurrahman Melek

- Hatay Nasıl Kurtuldu

Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur

- Balkan Savaşları / İkinci Balkan Savaşı I-II

Gâzi Mustafa Kemal

- Erzurum Kongresi

Sabahattin Selek

- Millî Mücadele (Erzurum'da Gergin Günler)

Yaşar Nabi

- Balkanlar ve Türklük I-II

Ceyhun Atuf Kansu

- Bağımsızlık Gülü

General Fahri Belen

- Büyük Türk Zaferi (Afyon'dan İzmir'e Kadar)

Gâzi Mustafa Kemal

- Sivas Kongresi I-II-III-IV

Doç. Dr. Suat Yakup Baydur

- Dil ve Kültür

Kadriye Hüseyin

- Mukaddes Ankara'dan Mektuplar

Berthe Georges-Gaulis

- Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği

Ord. Prof. Enver Ziya Karal

- Tanzimat-ı Hayriye Devri

Falih Rıfkı Atay

- Çankaya I-II-III-IV-V

Liman von Sanders

- Türkiye'de Beş Yıl I-II-III

İsmet İnönü

- Hatıralar (Birinci Dünya Harbi)

Arnold J. Toynbee

- Türkiye I-II-III - Bir Devletin Yeniden Doğuşu

İlhami Bekir

- Altın Destan Mustafa Kemal Atatürk I-II

Prof. Dr. Mahmut Âdem

- Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız

John Grew

- İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları - Atatürk ve İnönü

Dr. Bernard Caporal

- Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-II-III (1923-1970)

Dagobert von Mikusch

- Avrupa ile Asya Arasındaki Adam (Gazi Mustafa Kemal) I-II-III-IV

Prof. Dr. Erol Manisalı

- Dünden Bugüne Kıbrıs

Mustafa Baydar

- Atatürk'le Konuşmalar

Gâzi Mustafa Kemal

- Ankara'ya Geliş (Nutuk'tan)
- Ankara'ya Geliş (Söylev'den)

Yunus Nadi

- Ali Galip Hadisesi

Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya

- Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku

Tevfik Bıyıklıoğlu

- Atatürk Anadolu'da (1919-1921)

Nadir Nadi

- 27 Mayıs'tan 12 Mart'a (1961-1962)

Oktay Akbal

- Atatürk Yaşadı mı?

Jean Deny

- Yeni Türkiye

Mahmut Esat Bozkurt

- Atatürk İhtilâli I-II-III

SSCB Dışişleri Bakanlığı

- İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Stalin, Roosevelt ve Churchill'in Türkiye Üzerine Yazışmaları

Edward Weisband

- İkinci Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası I-II-III

Y.A. Bagirov

- Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Azerbaycan İlişkileri I-II

A. Şemsutdinov

- Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye - Sovyetler Birliği İlişkileri

Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas

- 30 Ağustos Hatıraları

Bakû 1920

- Birinci Doğu Halkları Kurultayı (Belgeleri I-II-III)

Cevdet Kudret

- Abdülhamit Devrinde Sansür I-II

Prof. Dr. Tahsin Yücel

- Türkçenin Kurtuluş Savaşı

David Hotham

- Türkler I-II

Sadi Borak

- Atatürk'ün Özel Mektupları

Prof. Dr. Suna Kili

- Türk Devrim Tarihi I-II-III

Cemal Şener

- Çerkes Ethem Olayı I-II